

Ołów, Antoni Jan

Klasyfikacja i doktrynalne podłoże motywów radości w Hymnach Psalterza

Studia Teologiczne 9, 3-45

1991

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. ANTONI JAN OŁÓW

KLASYFIKACJA I DOKTRYNALNE PODŁOŻE MOTYWÓW RADOŚCI W HYMNACH PSALTERZA

Treść: Wstęp; I. Motywacja ogólna; II. Motywy szczegółowe; Wnioski.

WSTĘP

Papież Paweł VI w adhortacji apostolskiej *Gaudete in Domino* pisze między innymi: „Społeczność ludzka bogata w wynalazki techniczne, mogła pomnożyć okazję do rozrywek, ale z trudem przychodzi jej rodzenie radości... Istota radości chrześcijańskiej polega na duchowym uczestnictwie w tej bezmiernej radości boskiej i zarazem ludzkiej, jaka istnieje w sercu Jezusa Chrystusa uwielbionego. Kiedy bowiem Bóg Ojciec w biegu historii rozpoczął oznajmiać tajemnice swej woli, według swego postanowienia, które powziął w Jezusie Chrystusie dla dokonania pełni czasów, zaraz ta radość pojawiła się wśród ludu Bożego... Radość ze zbawienia pomnażała się następnie i udzielała z biegiem historii starożytnego ludu Izraela... Chodzi również o radość dotyczącą naszego wieku, o której mówią często psalmy, a która zasadza się na życiu z Bogiem i dla Boga...”.¹ Z tych i innych wypowiedzi papieskich wynika, że w dobie obecnej, przy aktualizacji Słowa Bożego Starego Testamentu, należy uwzględnić element radości.² Głosząc radosne orędzie Ewangelii, trzeba sięgać do skarbcza wiary narodu wybranego, do „tradycji przodków” (Ga 1,14 por. Mt 5,17; Dz 6,14).

O aktualności i wadze problemu radości rozumianej szeroko świadczą ukazujące się publikacje z różnych dziedzin wiedzy.³ W dziedzinie

¹ Cyt. PPK VIII/1 (1977), s. 247. 253-255.

² Por. jeszcze ta sama adhortacja s. 254. 256. 297; Adhortacja Apostolska *Evangeliū nuntiandi* Pawła VI — o ewangelizacji w świecie współczesnym, w: PPK VIII/1 (1977), s. 118.

³ Por. A. Balling, *Freut euch mit den Fröhlichen*, Würzburg 1983; A. Balling, *Freude — Eine Liebeserklärung an das Leben*, Würzburg 1984⁵; P. Dehau, *Joie et tristesse*, Paris 1946; R. Kosteki, *Radość chrześcijańska*, Kraków 1972; H. Müller, *Beichten — ein Weg zur Freude*, Freiburg 1963; B. Pflüger, *Gesundheit durch Freude*, Leutesdorf 1985⁴.

bibliistyki literatura dotycząca radości ogranicza się do opracowań bądź to bardzo ogólnych bądź też szczegółowych, natury wyłącznie filologicznej.⁴ Istnieje więc potrzeba wskazania źródeł, motywów radości, jej specyfiki, doktrynalnego podłoża oraz znaczenia dla życia religijnego.

W niniejszym studium, ze względów merytorycznych, skoncentrujemy się na Hymnach Psalterza, które opisując chwałę Bożą, w świadomości Izraela stanowiły niejako o istocie wszystkich psalmów.⁵ Wśród wielorakich przyczyn radości, w kontekście biblijnym, można wyróżnić motywację ogólną oraz motywę szczegółowe.

I. MOTYWACJA OGÓLNA

W Księdze Psalmów istnieje szereg tekstów o charakterze radosnym, gdzie autorzy natchnieni wyrażają radość z Boga jako takiego, bez podania szczegółowego uzasadnienia. Wydaje się, że radość ta jest owocem wiary w Boga i stanowi istotny element wysławiania Go.

1. Radość owocem wiary w Boga

„Wiara w istnienie Boga leży u podstaw nauki Starego Testamentu, dla którego ateizm w dzisiejszym tego słowa znaczeniu jest zjawiskiem zupełnie obcym i nieznanym”.⁶ Przeświadczenie to tkwi tak głęboko w świadomości autorów biblijnych, iż nie doznają oni potrzeby udawania, że Bóg istnieje.⁷ Izraelici podobnie jak i inne narody semickie starożytnego Wschodu, uważali istnienie Boga za fakt doświadczalny, który przemawia sam za siebie. W ich oczach świat cały doświadcza działania Boga w przyrodzie i w historii. Dlatego ludzie szukają Boga, aby ich wysłuchał i wyrwał od wszelkich utrapień:

„Szukałem Jahwe, a On mnie wysłuchał
i uwolnił od wszelkiej trwogi” (Ps 34,5 por. w. 7.11).

Szukanie Boga niesie często ze sobą radość i wesele:

⁴ Por. M. Ammermann, *Die religiöse Freude in den Schriften des Alten Bundes*, Roma 1942; M. Chasles, *La joie par la Bible*, Paris 1938; S. Grzybek, *Elementy konstytutywne biblijnej radości*, RBL 32 (1979), s. 250-260; D. Harvey, *A study of the words for rejoicing in the Old Testament*, New York 1960; P. Humbert, *Laetari et exultare dans vocabulaire de l'Ancien Testament*, w: *Opuscules d'un hébraisant*, Neuchâtel 1958, s. 119-145; J. Myszyński, *Radość w Psalmach*, RBL 37 (1984), s. 84-93; A. Ołó w, *Radość religijna w Psalterzu*, StT 2 (1984), s. 3-14; A. Wünsche, *Die Freude in den Schriften des Alten Bundes*, Weimar 1896; M. Zeneboni, *Il Salterio e la gioia*, Rivista di Aspetica e Mistica, 4-5 (1957), s. 374-386.

⁵ „Chwałę, którą oddaje się Jahwe, tak wysoko ceniono w świadomości religijnej Izraela, że Psalterz otrzymał po prostu nazwę *tehillim*, jakkolwiek hymny, jeśli chodzi o ich ilość, stanowią tylko jedną grupę” — cyt. H. Langkammer, *Psalmy, ekskurs w: Hymny chrystologiczne*, Katowice 1976, s. 216; Por. S. Lach, *Wstęp do Starego Testamentu*, Warszawa 1973, s. 549.

⁶ Cyt. E. Lipiński, *Istnienie Boga według ksiąg Starego Testamentu*, RBL 13 (1960), s. 193.

⁷ Por. B. Poniży, *Poznanie Boga na podstawie Mdr 13,1-9*, RBL 34 (1981), s. 97; H. Langkammer, *Pojęcie wiary w Starym Testamencie*, RTK 21 (1974), z. 3, s. 76-78.

„Niech się radują i weselą w Tobie
wszyscy, co Ciebie szukają
i niech zawsze mówią: „Jahwe jest wielki”
ci, którzy pragną Twojej pomocy” (Ps 40,17 por. Ps 70,5).

Na innym miejscu psalmista woła:

„Patrzcie i bądźcie radośni, ubodzy,
niech ożyje wasze serce, którzy szukacie Boga” (Ps 69,33).

Podobnie w Ps 105,3-4 natchniony autor zachęca z wiarą do radości tych, którzy „szukają Bożego oblicza”:

„... niech się weseli serce szukających Jahwe!
Rozmyślajcie o Jahwe i Jego potędze,
szukajcie zawsze Jego oblicza”.

Wyrażenie „oblicze Jahwe”, zdaniem A. Ammermanna, stanowi echo przeżywanego, duchowego, wspólnoty z Bogiem.⁸ Zgodnie z Ps 21,7 powodem radości ziemskiego króla jest fakt oglądania przez niego Bożego oblicza:

„... czynisz go błogosławieństwem na wieki,
napelniasz go radością przed Twoim obliczem” (por. Hi 33, 26).

W psalmie dziękczynnym narodu zawarta jest zachęta do śpiewu i radości „przed Jego obliczem” (68,5 por. Ps 100,2). Odwrócenie oblicza Jahwe niesie ze sobą „trwożę”, „biadanie” i smutek (Ps 30,8.12).

Radosne „szukanie Jahwe” prowadzi do „poznania Boga”, które stanowi istotny element wiary.⁹ Należy zaznaczyć, że poznanie w języku biblijnym, wyrażone terminem *jada*^c, w odniesieniu do Boga, określa bezpośrednie działanie Boże.¹⁰ Poznać Boga, nie znaczy w Starym Testamencie dowiedzieć się o Jego istnieniu, ale uznać Jego atrybuty takie jak moc, wielkość, dobroć i świętość (por. Ps 36,11; Jr 4,22; Pwt 7,7-9).¹¹

Znamienną jest rzeczą, że samo wspomnienie Boga, na początku psalmu, wywołuje radosny nastrój będący udziałem całej wspólnoty:

„Radośnie śpiewajcie Bogu, naszej Mocy,
wykrzykujcie Bogu Jakuba” (Ps 81,2).¹²

Wspólnota izraelska, wyznając Boga, cieszy się przede wszystkim faktem posiadania Bożego Imienia (Ps 33,21; 89,16.17), które z natury rzeczy jest nieznane ludziom i tylko sam Bóg może je objawić. Imię Boże, równoznaczne z Osobą Najwyższego, jest powodem dumy i chluby Izraela. Stąd czymś zrozumiałym staje się wypowiedź prorocka: „...Twoje

⁸ Por. M. Ammermann, dz. cyt., s. 51.

⁹ Por. W. Wielgat, *Wiara w Starym Testamencie w świetle filologii i teologii*, RBL 22(1969), s. 17.

¹⁰ Por. W. Wielgat, art. cyt., s. 17.

¹¹ Por. jeszcze Ps 46,11; Pwt 8,3; 11,2-9. Jedynie księga Mądrości podaje dowody na istnienie Boga; por. E. Lipiński, art. cyt., s. 196.

¹² Por. Ps 47,2; 98,4; Za 10,7.

słowo stało się dla mnie rozkoszą i radością mego serca. Bo imię Twoje zostało wezwane nade mną, Jahwe, Boże zastępów” (Jr 15,16). Zgodnie z Ps 97,12 oraz 1 Krn 29,13 imię Boże winno być sławione z radością, co jest zewnętrznym przejawem wiary (por. 1 Krn 29,17-18).¹³

Uświadomienie pełnej treści Imienia Bożego, pod którym kryje się wielka moc i siła, przynosi niejednokrotne wyobrażenie Boga jako Pana i Władcy (Ps 68,5-7).¹⁴ Psalmiści często wyrażają swoją radość z tego, że ich Bogiem jest potężny Jahwe, przebywający w niebie (Ps 73,23 por. Ps 142,2-3), czyniący cuda (Ps 78,43 por. Ps 106,2), wyższy od bożków pogańskich (Ps 95,1-3). Nie ma On istoty równej sobie (Ps 86,8) i dlatego godzien jest wszelkiej chwały (Ps 96,4 por. Ps 70,5). „Tylko Ty jesteś Bogiem” — z wiarą i radością wyznaje autor Ps 86,10. Inni bogowie są tylko dziełami rąk ludzkich i dlatego stają się powodem szyderstwa i wzgardy (Ps 135,15-18). W przeciwieństwie do bóstw martwych (Ps 115-4-7) Jahwe jest Bogiem żywym i to jest również powodem radości:

„Dusza moja tęskni i omdlewa z tęsknoty
do przedsionków Twoich Jahwe.
Moje serce i ciało moje
radośnie wołają do Boga żywego” (Ps 84,3).

Ponadto Bóg Izraela raduje swoich czcicieli tym, że jest nieograniczony czasem i przestrzenią. Myśl ową po części wyraża Ps 75,10:

„Ja zaś będę radował się na wieki,
opiewać będę Boga Jakuba” (por. Ps 16,11; 90,2-6).

Na innym zaś miejscu psalmista stawia retoryczne pytanie:

„Kogo prócz Ciebie mam w niebie?
Gdy jestem z Tobą, nie ciesz się mnie ziemia” (Ps 73,25).

Powodem radości wiernych Jahwe jest także Jego świętość:

Wysławiajcie Boga naszego Jahwe,
oddajcie pokłon na świętej górze Jego:
On jest święty” (Ps 99,9 por. Ps 99,5).

Ten sam motyw (świętości) akcentuje kilkakrotnie prorok Izajasz: „Wznos okrzyki i wołaj z radości mieszkanko Syjonu, bo wielki jest wśród ciebie Święty Izraela” (12,6 por. Iz 5,16; 41,16). Należy przy tym zaznaczyć, że radość ze świętego Imienia, o której już była mowa, w świetle tekstów biblijnych jest jednocześnie radością z przymiotu świętości Najwyższego (por. Ps 33,21; 97,12; 105,3).

Radosne poznanie Boga, jego przymiotów, nie stanowi jeszcze wiary, ponieważ jest ono tylko jednym z czynników warunkujących zaangażowanie się po stronie Boga.¹⁵ Jahwe kierując swe słowo, domaga się jego akceptacji, tj. zastosowania w życiu (por. Wj 4,31; Pwt 9,23). Są to

¹³ Por. M. Zeneboni, art. cyt. s. 376-377.

¹⁴ Por. A. Eckmann, *Sem Boga w Psalmach*, SP (1979), s. 38-40.49

¹⁵ Por. W. Wielgát, art. cyt., s. 18.

wymagania wiary, które dotyczą wypełniania Prawa (por. Wj 20,2-17; Ez 36,27; Jr 9,1-9), wykonania podjętych zobowiązań wynikających z Przymierza (por. Wj 24,3).¹⁶

W akcie woliwnym wiary, w odniesieniu do Prawa, można wyróżnić element posłuszeństwa.¹⁷ Posłuszeństwo, ciesząc się specjalnym błogosławieństwem i laskawością Jahwe (por. Rdz 22,18; Pwt 4,30), w rozumieniu autorów biblijnych łączy się z radością. Człowiek posłuszny jest jednocześnie człowiekiem radosnym. Dowodem tego jest tekst Ps 100,2:

„Służcie Jahwe z radością,
wejdźcie przed Jego oblicze z weselem”.

W modlitwie błagalnej Ps 86,4 psalmista prosi Boga:

„Rozraduj duszę swego sługi,
gdyż do Ciebie Panie wznoszę moją duszę”.

Z Pwt 28,47-48 wynika, że radosna służba Bogu jest warunkiem sine qua non egzystencji Izraela. W przeciwnym wypadku — „zamiast służyć Jahwe, Bogu twemu, w radości i dobrym sercem... będziesz służył swoim wrogom, których Jahwe naśle na ciebie. On położy na twój kark żelazne jarzmo, aż do zupełnej twej zagłady”.

Oprócz posłuszeństwa, pobożnego służę cechuje także bojaźń Jahwe, która jest podstawą wszelkiej autentycznej religijności.¹⁸ Syracydes bojaźń Bożą utożsamia z pobożnością (por. Syr 1,11-20), przy czym wskazuje na ścisły związek, jaki zachodzi między ową bojaźnią a radością:

„Bojaźń Pańska zadawała serce,
daje wesele, radość i długie życie” (w. 12).

Bojaźń Boża, rozumiana nie jako lęk i strach, lecz atrybut Jahwe, Wszechmocnego i zarazem godnego najwyższej czci, przynosi radość.¹⁹ W dziękczynnym psalmie 66,3, gdzie przewija się wątek radości (por. w. 1-2.4), w bliskim kontekście z terminami oznaczającymi stan ludzkiego szczęścia i wesela (zamar, hałal, šamah — w. 1.2.4.6) występuje termin nōra' („straszny”) określający Boga.²⁰ W w. 6 tego psalmu nōra' budzi wśród Izraelitów radość:

„Morze na suchy ląd zamienił,
pieszo przeszli przez rzekę,
wielec się Nim radujmy”.

¹⁶ Stary Testament utożsamia często mądrość człowieka ze znajomością prawa Jahwe i wypełnianiem go; por. F. Stolz, *hkm, weise sein*, THAT I, s. 564-566.

¹⁷ Por. W. Wielgat, art. cyt., s. 18-19.

¹⁸ Por. P. Auvray — P. Grelot, *Bojaźń Boża*, STB, s. 89.

¹⁹ Por. W. Kowalski, *Jahwe 'el-nōra' w świetle Psalmów*, w: *Obraz Boga w Psalterzu*, Lublin 1982, s. 123 (Stud. Teol. 3).

²⁰ Por. w. 3 i 5; w obu wypadkach należy wykluczyć znaczenie nōra' w sensie „straszny”. Chodzi tu raczej o działanie Boga dotyczące świata przyrody i historii człowieka; por. W. Kowalski, art. cyt., s. 122.

Również w Ps 68,36 bojaźń Boża (nôra' êlohîm) staje się dla sprawiedliwych (saddîqîm) radością i weselem (por. w. 4-5.26.33). W analizowanym już Ps 145 przymiot Boga nôra'ôt okazuje siłę, moc i potęgę (por. w. 6), co niesie ze sobą wielką radość (rnn — w. 7). W Ps 47,3 atrybut Jahwe — nôra' staje się także powodem wesela, szczęścia i radości.²¹ Podobnie w Ps 96,4, gdy po wezwaniach skierowanych do zebranych w świątyni, by śpiewali Bogu „nową pieśń”, nôra', oznacza, iż On jest godzien najwyższej czci i radosnego uwielbienia.²²

Do elementów funkcjonalnych wiary, oprócz posłuszeństwa i bojaźni Bożej, teologowie zaliczają zaufanie,²³ które wyklucza wszelki smutek.²⁴ Modlitwa Habakuka 3,16-19a, gdzie prorok w obrazowy sposób przedstawia swe udreki a jednocześnie jest pełen zaufania Jahwe i radości, stanowi tego dobry przykład: „Usłyszałem i serce moje struchlało, na głos ten zadrżały me wargi, przeniknęła trwoga me kości, kroki się moje zachwiały. W spokoju jednak wyglądam dnia utrapienia, który nadchodzi na lud, co nas gnębi. Drzewo figowe wprawdzie nie rozwija pąków, nie dają plonu winnice, zawiódł owoc oliwek, a pola nie dają żywności, choć trzody owiec znikają z owczarni i nie ma wołów w zagrodach. Ja mimo to w Jahwe będę się radować, weselić się będę w Bogu, moim Zbawicielu. Jahwe Pan — moja siła...” Radość, która jest skutkiem zaufania Bogu, jawi się szczególnie w Psalmach. W Ps 4,7-9 psalmista z wiarą i ufnością stara się odpowiedzieć na dręczące pytanie:

„... Któż nam ukaże szczęście?
wznies ponad nami, o Jahwe, światłość
Twoje oblicza!
Wlałeś w moje serce więcej radości
niż w czasie obfitego plonu
pszenicy i wina.
Gdy się położę, zasypiam spokojnie,
bo Ty sam jeden, Jahwe,
pozwalasz mi mieszkać bezpiecznie” (por. w. 6).

Związek, jaki zachodzi pomiędzy zaufaniem Bogu a radością, widoczny jest także w Ps 16,8-9:

„Stawiam zawsze Jahwe przed oczy,
nie zachwieję się, bo On jest po mojej prawicy,
Dlatego się cieszy moje serce, dusza się raduje,
a ciało moje będzie spoczywać z ufnością”.

Podobnie w Ps 28,7 zaufanie Bogu staje się początkiem radości:

²¹ Por. H. J. Kraus, *Psalmen, 1 (Biblischer Kommentar AT, XV)*, Neukirchen 1978⁵, s. 502-504.

²² Por. S. Łach, *Psalmy podstawą nowotestamentalnej nauki o bojaźni Bożej*, w: *W kręgu Dobrej Nowiny* (red. J. Szlaga, Lublin 1984), s. 147. W Ps 96,1-2 termin śir w sposób uboczny wyraża ideę radości.

²³ Por. A. Queral, *Fede*, w: *EndB, III*, s. 314; A. Dziuba, *Biblijna idea oddania się Bogu w wierze*, RBL 34 (1981), s. 355; W. Wildberger, *'mn fest,sicher*, THAT I, s. 188.192; W. Ziemba, *Teologia ufności w Psalterzu*, BKZLB, s. 57.

²⁴ Por. M. Ammermann, dz. cyt., s. 53-54; F. J. Stendebach, *Glaube bringt Freude*, Würzburg 1983, s. 125.

„Jahwe moją mocą i tarczą,
Moje serce jemu zaufało:
Doznałem pomocy, więc moje serce się cieszy
i pieśnią moją go sławię”.

W hymnie 33 ufność Bogu jest niejako źródłem duchowej, wewnętrznej radości:

„Dusza moja wyczekuje Jahwe...
Tak, w Nim raduje się nasze serce,
bo ufamy Jego świętemu Imieniu” (w. 20-21).

Związek przyczynowy między zaufaniem Bogu a radością widoczny jest też w Ps 68,25:

„Kogo prócz Ciebie mam w niebie,
Cdy jestem z Tobą, nie cieszy mnie ziemia” (por. w. 28).

Zgodnie z Ps 119 ufność Bożemu Słowu przynosi religijną radość:

„Bojący się Ciebie widzą mnie
i cieszą się,
bo pokładam ufność w Twoim słowie” (w. 74).

W Ps 56,5 zaufanie Bogu przejawia się w radosnym uwielbieniu:

„W Bogu uwielbiam (hll) Jego słowo,
Bogu ufam, nie będę się lękał:
cóż może uczynić mi człowiek?”.

Wyrazem zaufania Jahwe jest nadzieja na szczęśliwą, pełną radości przyszłość.²⁵ Tę nadzieję akcentują często prorocy (por. Iz 66; Jr 33,9, 11; Za 14,16).²⁶ Izajasz w wyroczni na złych doradców królewskich (29, 15-24) zapowiada, iż: „Pokorni wzmogą swą radość w Jahwe, a najubożsi rozweselą się w Świętym Izraela” (w. 19). W opisie czasów mesjańskich Trito-Izajasz nie pomija elementu radości: „Twoi żeńcy będą spożywać zboże, z weselem będą chwalić Jahwe; ci zaś, co wino zbierają, pić je będą na dziedzińcach mojej świątyni” (Iz 62,9). Podobnie Jeremiasz z nadzieją pełną radości patrzy w przyszłość: „... Wykrzykujcie radośnie na cześć Jakuba, weselcie się pierwszym wśród narodów! Głoście, wychwalajcie i mówcie: „Jahwe wybawił lud swój, Resztę Izraela. Oto sprowadzę ich z ziemi północnej i zgromadzę ich z krańców ziemi... przywiodę ich do strumienia wody...” (31,7-9). Zgodnie z Księgą Przysłów, ludziom uczciwym i pełnym bojaźni Bożej, samo oczekiwanie przynosi radość: „Bojaźń Jahwe dni pomnaża, krótkie są lata grzesznika. Czekanie uczciwych — radością, nadzieja bezbożnych przepadnie” (10,27-28).

W Psalterzu wiarę człowieka, który całkowicie oddaje się Bogu, odnosząc do Niego swoje modlitwy, opromienia radosna nadzieja na chwa-

²⁵ A. Dziuba biblijną ufność i nadzieję traktuje integralnie; nazywa je „ufną nadzieją” — por. A. Dziuba, art. cyt., s. 355.

²⁶ Por. jeszcze Iz 61; Ez 40; Jr 4,2; Oz 14; Mi 4.

lebną przyszłość. Autor Ps 16, pełen pokory i ufności (por. w. 1-2.8), prosi Najwyższego:

„Ukażesz mi ścieżkę życia,
pełnię radości u Ciebie,
rozkosze na wieki po twojej prawicy” (w. 11).

W psalmie pokutnym 51,10 grzesznik woła:

„Spraw, bym usłyszał radość i wesele,
niech się radują kości, któreś skruszył”.

Takie rozumienie spraw przyszłych staje się przedmiotem wypowiedzi innego psalmisty:

„Czemu jesteś zgnębiona, moja duszo,
i czemu jęczysz we mnie?
Ufaj Bogu, bo jeszcze Go będę wysławiać:
Zbawienie mego oblicza i mego Boga” (Ps 43,5).

Posłuszeństwo, bojaźń Boża, ufność i nadzieja tworzą podstawę wiary, która znajduje swój pełny wyraz w czynach zgodnych z wolą Jahwe.²⁷ Wymowna jest w tym względzie sentencja Księgi Przysłów: „W grzechu złego człowieka — pułapka, prawy raduje się i cieszy” (29,6).²⁸ Na innym miejscu: „Cieszy się prawy z czynów uczciwych, są one postrachem dla ludzi nieprawych” (Prz 21,15 por. w. 2.12).²⁹ Podobną myśl, iż czyny moralnie dobre przynoszą radość, wyraża Kohelet: „... w weselu chleb swój spożywaj i w radości pij swoje wino, bo już ma upodobanie Bóg w Twoich czynach” (9,7). Z Koh 2,24-26 wynika, że praca człowieka czyni go miłym Bogu i jest źródłem szczęścia, mądrości i wiedzy: „Nic lepszego dla człowieka, iż żeby jadł i pił i duszy swej pozwalał zażywać szczęścia przy swej pracy... bo człowiekowi, który Mu jest miły, daje On mądrość i wiedzę i radość”. Grzesznik tylko wyjątkowo może być podmiotem radości. Radość ta jest jednak nietrwała: „Radość występnych jest krótka, szczęście niewiernego trwa chwilę” (Hi 20,5).

Autorzy psalmów wielokrotnie wskazują na ścisły związek, jaki zachodzi pomiędzy czynami człowieka a radością. Ludzie dobrzy są ludźmi pełnymi radości. Przykładem tego może być wezwanie psalmisty:

„Cieszcie się w Jahwe i weselcie...
wzniescie radosne okrzyki wszyscy
prawego serca!” (Ps 32,11).

Podobną zachętę do radosnego wychwalania Boga, skierowaną pod adresem ludzi prawych (uczciwych), zawiera hymn 33,1:

²⁷ Por. A. Queralt, *Fede*, art. cyt., s. 314.319; H. Wildberger, art. cyt., s. 185.

²⁸ Zgodnie z Rdz 4,7 grzech jako zło rodzi smutek; por. H. Muszyński, *Bóg a zło w Piśmie Świętym*, CT 49 (1979), II, s. 27.

²⁹ Por. jeszcze Prz 12,20; 15,13.

„Wołajcie radośnie... na cześć Jahwe,
prawym przystoi chwała”.

W Ps 97,11 synonimem prawości człowieka jest sprawiedliwość, nieodłącznie związana z radością:

„Światłość wschodzi sprawiedliwemu
i radość tym, którzy są prawego serca” (por. w. 10. 12).

Tak więc ludzie religijni, pobożni (zwani często świętymi — hasidim)³⁰ zachowujący w konkretnych okolicznościach życiowych nakazy Jahwe, są ludźmi radości (por. Ps 132,9.16; 145,10; 149,1).

Reasumując, należy stwierdzić, że radość religijna obecna na wielorakie sposoby w Starym Testamencie, w sposób szczególny w Hymnach Psalterza, jest owocem wiary w Boga. Wiara biblijna w relacji natchnionych autorów wyraża się w radosnym szukaniu, poznaniu i akceptacji Najwyższego. Jahwe — Bóg jedyny, potężny, transcendentny, wieczny, święty oraz objawiający swe Imię jest głównym powodem radości Izraela. Posłuszeństwo Jahwe, bojaźń, zaufanie i nadzieja na przyszłe zjednoczenie z Bogiem wiąże się ściśle z radością. Wiara urzeczywistnia się poprzez dobre czyny przynoszące radość. W świetle przytoczonych tekstów człowiek pobożny jest człowiekiem pełnym optymizmu i wesela. Smutny „święty” — to żaden święty.

2. Radość elementem sławienia Boga

Sławić Boga można w różny sposób; dziękczynieniem, modlitwą itp.³¹ Wydaje się, iż wysławiać Go można również radością. Dowodem tego są między innymi teksty biblijne, w których hebrajski termin *halal* ma za swój bezpośredni przedmiot Boga.³² Można przy tym odróżnić teksty, gdzie jednostka, pojedynczy człowiek, jest podmiotem *halal*, od tekstów, gdzie cała wspólnota wyraża radosną pochwałę.

Odnosnie do pierwszej grupy tekstów, w których człowiek indywidualnie, z radością, wysławia Boga, należy stwierdzić, że bezwzględna ich większość (ponad 20 przypadków) zawarta jest w Psalterzu;³³ tylko wyjątkowo spotkać je można w innych Księgach (2 Sm 22,4; Jr 17,14). Świadczy to o wyjątkowym charakterze Księgi Modlitw, jaką jest Psalterz.

Charakterystyczną rzeczą jest fakt, iż człowiek pobożny Starego Testamentu zawsze, nieustannie, wysławia swego Pana:

„Będę błogosławić Jahwe w każdym czasie,
chwała Jego niech będzie zawsze na moich ustach.
Dusza moja będzie się chlubiła w Jahwe.
Niech słyszą pokorni i niech się weselą” (Ps 34,2-3 por. Ps 30,13).

³⁰ Szerzej na temat świętości w Biblii por.: A. Jankowski, *Biblijne pojęcie świętości człowieka*, RBL 37 (1984), s. 109-118.

³¹ Por. C. Westermann, *Das Loben Gottes in den Psalmen*, Göttingen 1968³, s. 17; H. Ringgren, hll I i II, *hilulim*, *tehilah*, TWAT II, 4 (1974), s. 436-438.

³² Czasownik *halal* wyraża zarazem pochwałę i radość; por. A. Ołów, *Motywy radości w Hymnach Psalterza* (mps. KUL), Lublin 1989, s. 55-57.

³³ Por. C. Westermann, hll pl. *loben*, THAT I, s. 496.

Podobną myśl, iż należy ciągle chwalić Boga zawiera hymn Ps 145,2:

„Każdego dnia pragnę Cię błogosławić
i wychwalać Twoje imię
na zawsze i na wieki”.

Kolejny hymn (Ps 146,2) wskazuje, że wychwalanie Boga winno być czymś totalnym, obejmującym całe życie ludzkie:

„Pragnę chwalić Jahwe przez moje życie,
pragnę śpiewać memu Bogu, dopóki będę istniał”.

W relacji natchnionego psalmisty (Ps 119,164) radosne sławienie Boga ma charakter intensywny:

„Siedmiokroć na dzień wysławiam (z radością) Ciebie
z powodu sprawiedliwych Twych wyroków”.

Nieco dalej ten sam psalmista wyraża życzenie:

„Niech żyje moja dusza i niech chwali Ciebie,
niech mnie wspierają Twoje wyroki” (w. 175).

Pełne radości wychwalanie Boga ma charakter zarówno wewnętrzny jak i zewnętrzny:

„Dusza moja syci się niby sadłem i tłuściością,
radosnymi okrzykami usta moje Cię chwala” (Ps. 63,6).

Radośnie chwalić Boga należy nie tylko w chwilach łatwych, powodzenia i sukcesu, ale również w momentach trudnych, pełnych udręki. Potwierdzeniem tego jest fakt, że radosna pochwała ma miejsce niejednokrotnie w zakończeniu lamentacji jednostki. W Ps 22,23 bezpośrednio po prośbie skierowanej do Boga, by wybawił od nieprzyjaciół (w. 20-22), psalmista wyraża swą radość i pochwałę:

„Będę głosił imię Twoje swym braciom
i chwalił Cię będę pośród zgromadzenia”.

W innej lamentacji (Ps 35,18) występuje podobne wyrażenie:

„Będę składał Ci dzięki w wielkim zgromadzeniu,
będę Cię chwalił wśród liczego ludu”.

W Ps 56,11 Słowo Boże, jako gwarancja przyszłego zbawienia,³⁴ jest przedmiotem chwały i radości:

„W Bogu uwielbiam Jego słowo,
wielbię słowo Jahwe”.

³⁴ Por. W. H. Schmidt, *dabar*, THAT II, 2 (1974), s. 130-131.

Indywidualne, radosne, wysławianie Boga zawiera w sobie element dziękczynienia. Podzięką jest naturalną odpowiedzią człowieka za otrzymane dobra a jednocześnie sposobem oddania chwały Bogu. Przykładem radosnego dziękczynienia w kontekście pochwały jest Ps 69,31:

„Pieśnią pragnę chwalić imię Boże
i dziękczynieniem Go wysławiać”.

Także w Ps 109,30 element radosnej pochwały i dziękczynienia ściśle wiąże się ze sobą:

„Chcę wielce dziękować Jahwe swoimi ustami
i chwalić Go (z radością) pośrodku tłumów”.

Z powyższej wypowiedzi psalmisty wynika, że indywidualne, radosne wysławianie Boga (por. w. 1.26.28) nie sprzeciwia się jednoczesnemu wychwalaniu zbiorowemu, we wspólnocie.³⁵ Wręcz przeciwnie, wspólnota jest punktem odniesienia radosnej pochwały jednostki; w niej realizuje się w stopniu doskonałym pochwała każdego, indywidualnego wyznawcy (por. Ps 22,23; 145,21).

Druga grupa tekstów, gdzie człowiek, w znaczeniu kolektywnym wyraża radosną pochwałę, jest liczniejsza. W ramach tej grupy można wyodrębnić teksty, gdzie podmiotem radosnej pochwały są poszczególne stany czy też warstwy społeczne Izraela. Chodzi tu przede wszystkim o kapłanów i lewitów, których szczególnym zadaniem, niejako „ex professo”, jest sławienie Jahwe. Księgi Kronik dostarczają na to wiele przykładów. I tak król Dawid „ustanowił przed Arką Pańską niektórych lewitów z obsługi, aby sławili, dzięki czynili i wychwalali Jahwe, Boga Izraelowego” (1 Krn 16,4). Mieli oni „stawać co rano, by dziękować i z radością wychwalać (hll) Jahwe, tak samo i wieczorem” (1 Krn 23,30). Zgodnie z 1 Krn 23,5 liczba lewitów, którzy wychwalali Boga za pomocą instrumentów muzycznych wynosiła cztery tysiące. Według 2 Krn 5,12-13 zarówno kapłani jak i lewici są podmiotem radosnego wysławiania: „Kiedy tak zgodni, jak jeden, trąbili i śpiewali, tak, iż słyhać było tylko jeden głos wysławiający majestat Jahwe, kiedy podnieśli głos wysoko przy wótrze trąb, cymbałów i instrumentów muzycznych przy wychwalaniu Jahwe, że jest dobry i na wieki Jego łaskawość, świątynia napełniła się obłokiem chwały Jahwe” (w. 13). Tekst paralelny 2 Krn 7,6 podkreśla również udział kapłanów i lewitów w wychwalaniu Boga: „Kapłani trwali przy swych powinnościach, lewici z instrumentami muzycznymi, które sprawił król Dawid dla wtórowania pieśniom na cześć Jahwe: bo na wieki Jego łaskawość, gdy Dawid wychwalał Go za ich pośrednictwem. Naprzeciw nich trąbili kapłani, a cały Izrael stał”. Następca Dawida, król Salomon, wyznaczył „kapłanów w ich służbie i lewitów w ich obowiązkach”, by z radością śpiewali hymny pochwalne na cześć Boga (por. 2 Krn 8,14). W relacji 2 Krn 20,21 Jozafat „ustanowił śpiewaków dla Jahwe, by idąc w świętych szatach przed zbrojnymi wysławiali Go śpiewając: „Wysławiajcie Jahwe, albowiem na wieki Jego łaskawość” (por. w. 19). Z 2 Krn 29,30 wynika, że król Ezechiasz i naczelnicy rozkazali „lewitom wysławiać Jahwe słowami Da-

³⁵ Około 40 przypadków; najczęściej w Psalterzu i Księdze Kronik.

wida i „Widzącego” Asafa. Oni zaś wysławiali aż do radosnego uniesienia, padali na kolana i oddawali pokłon”. Król Ezechiasz „przywrócił zmiany kapłanów i lewitów... aby pełnili służbę i odprawiali, i śpiewali pieśni pochwalne w bramach obozu Jahwe” (2 Krn 31,2). Po niewoli babilońskiej, gdy odbudowano świątynię „wystąpili kapłani w szatach uroczystych, z trąbami, i lewici, synowie Asafa, z cymbałkami, by według zarządzenia Dawida, króla izraelskiego chwalić Jahwe” (Ezd 3,10 por. Ne 12,24).

W psalmach jest także mowa o służbie świątynnej, która jest podmiotem radosnego wychwalania Boga (por. Ps 84,5; 135,1).³⁶ Również „ubodzy” (‘anawim), „sprawiedliwi” (saddiqim) i „pobożni” (hasidim) Izraela, wielokrotnie z radością sławią Jahwe.³⁷ I tak np. autor Ps 74,21 w następujących słowach wyraża swe życzenie skierowane pod adresem ludzi uciskanych i zarazem ubogich:

„Niech uciśniony nie wraca ze wstydem;
niech ubogi i biedny chwałą Twoje imię”.

Inny psalmista zapowiada radosną przyszłość ludzi ubogich:

„Ubodzy będą jedli i nasycą się,
z radością chwalić będą Jahwe ci,
którzy Go szukają...” (Ps 22,27).

Nierzadko ludzie sprawiedliwi radują się w Bogu, oddając należną mu cześć i chwałę:

„A sprawiedliwi się cieszą i weselą
przed Bogiem, i radością się rozkoszują.
Śpiewajcie Bogu, grajcie Jego imieniu...” (Ps 68,4-5).³⁸

Także pobożni sławią Boga radością. Dowodem tego jest tekst Ps 145,10:

„Niech Cię wielbią Jahwe, wszystkie Twoje dzieła
i pobożni Twój niech Cię błogosławią”.

W Ps 107 pobożni wychwalają Jahwe za wszelkie dobrodziejstwa, które stały się udziałem Izraela (por. w. 32-41), co w konsekwencji przynosi radość:

„Pobożni widzą to i radują się,
a wszelka niegodziwość musi zamknąć usta” (w. 42).

W zakończeniu Ps 148 radość spełnia również funkcję wysławiania Boga przez ludzi pobożnych:

³⁶ Chodzi tu głównie o kapłanów i lewitów; por. Ps 113,1; 132,9.16; 134,1; 135, 19-20.

³⁷ Odnośnie do znaczenia słów ‘anawim, saddiqim i hasidim por. S. Łach (red.), *Wstęp do Starego Testamentu*, Warszawa 1973, s. 613n.

³⁸ Por. jeszcze Ps 32,1.11; 97,11.

„... chwała wszystkim Jego pobożnym
— synom Izraela, ludu Mu bliskiego.
Alleluja” (w. 14).

W Ps 149,1 pobożni wśród radosnego śpiewu i religijnego tańca (por. w. 3) chwalą Boga:

„Alleluja. Śpiewajcie dla Jahwe pieśń nową,
pochwalę Jego w zgromadzeniu pobożnych”.³⁹

Niekiedy autorzy psalmów nie określają dokładnie podmiotu pochwały, akcentując jedynie jej wspólnotowy charakter. Poprzez oddawanie czci Bogu wspólnota wyraża swe samozrozumienie i swój byt względem Boga.⁴⁰

„Pójdźcie, radośnie śpiewajmy Jahwe,
wznośmy okrzyki na cześć Skały naszego
zbawienia. Pójdźmy przed oblicze Jego
z dziękczynieniem,
radośnie śpiewajmy Mu pieśni” (Ps 95,1-2).

Wierni zgromadzeni na modlitwie nierzadko nawiązują do przeszłości, w sposób duchowy łącząc się ze swymi przodkami:

„Chwalcie Jahwe wy, którzy się Go boicie,
sławcie Go, całe potomstwo Izraela” (Ps 22,24 por. Ps 147).

Podobnie, chociaż w innym kontekście (zburzonej świątyni) wspomina czasy przeszłe prorok Izajasz: „Świątynia nasza, święta i wspaniała, w której chwalili Cię (tj. Boga) z radością nasi przodkowie, stała się pastwą pożaru...” (64,10). Radosne, wspólnotowe, sławienie Boga dotyczy nie tylko teraźniejszości i przeszłości. W świetle Ps 102,19 również w przyszłości będzie miała miejsce pochwała:

„... lud, który zostanie stworzony
niech wychwala Jahwe” (por. Iz 61,3; 62,9).

Do radosnego wysławiania Jahwe zobligowany jest przede wszystkim naród izraelski. Czyni to chętnie nie tylko podczas liturgii, ale także w różnych okolicznościach codziennego życia (por. Ne 5,13; Ezd 3,10; Sdz 16,24).⁴¹ W relacji natchnionych autorów radosna pochwała Jahwe nie jest jednak wyłącznie zarezerwowana dla narodu wybranego. Również inne ludy i narody wysławiają Boga. Dowodem tego jest tekst Ps 117,1:

„Chwalcie Jahwe wszystkie narody,
wysławiajcie Go wszystkie ludy”.

³⁹ Por. w. 5-6,9; Ps 30,25.

⁴⁰ Por. C. Westermann, *Das Loben Gottes in den Psalmen...*, 100-101.

⁴¹ Por. J. Nielsen, *Die Freude am Wort und an der Weisung Gottes im Licht der Psalmen*, w: J. Nielsen, *Leben aus dem Wort*, Düsseldorf 1963, s. 36-51.

W pokrewnym pod względem treściowym Ps 47,2 zawarta jest również myśl uniwersalistyczna:

„Wszystkie narody klaskajcie w dłonie!
Wykrzykujcie Bogu radosnym głosem”.

Podobnie jak w przypadku indywidualnego wysławiania Boga, radosna pochwała wiernych Jahwe, nie jest ograniczona czasem:

„W każdym czasie chlubimy się Bogiem
i sławimy bez przerwy Twe imię” (Ps 44,5).

Należy przy tym zaznaczyć, że w świadomości biblijnych pisarzy, jedynie ludzie żywi mogą wysławiać Boga:

„To nie umarli wychwalają Jahwe,
nikt z tych, którzy zstępują do Szeolu” (Ps 115,17).⁴²

Takie, zdawać by się mogło, ograniczenie radosnej pochwały do wymiaru doczesnego życia człowieka, w Izraelu, jest wyrazem ogólnej koncepcji życia pozagrobowego.⁴³ Z drugiej jednak strony w Starym Testamencie, szczególnie u proroków, występują teksty o charakterze eschatologicznym, gdzie element pochwały jawi się w sposób wyrazisty (por. Iz 42,12; 60,18; 61,11).⁴⁴ Ponadto wyrażenie „na wieki” (w^{ecad} „ólam) we wzmiarkowanym powyżej Ps 115, w kontekście wysławiania Boga (por. w. 1.17), może wskazywać na ponadczasowość pochwały:

„Lecz my błogosławimy Jahwe
teraz i na wieki” (w. 18).

Odrębne zagadnienie stanowi określenie form zewnętrznych kolektywnego wysławiania. Zazwyczaj wspólnota izraelska śpiewem chwali Boga:

„Słowem Jego uwierzyli
i śpiewali (z radością) Jemu pochwały” (Ps 106,12).⁴⁵

Innym przejawem pochwały i radości jest religijny taniec i gra na instrumentach muzycznych:⁴⁶

„Niech sławią imię Jego tańcem,
niech grają Mu na bębnie i cytrze” (Ps 149,3).

⁴² Por. jeszcze Ps 6,6; 30,10; Iz 38,18.

⁴³ W Starym Testamencie idea życia po śmierci była mało rozwinięta; por. L. Stachowiak, *Idea życia po śmierci w Starym Testamencie*, MPWB V (1982), s. 9-26.

⁴⁴ Por. jeszcze Iz 65,14.17-19; 66,5-16; Jr 20,13; 31,7; Ha 3,3.

⁴⁵ Por. jeszcze Ps 21,14; 33,3; 65,14; 68,26.33; 96,1-2; 105,2; 137,3-4; 149,1.

⁴⁶ Por. A. Strus, *Śpiewajcie nam pieśni Syjonu (Księga Psalmów)*, w: *Wprowadzenie w myśl i wezwanie ksiąg biblijnych, Pieśni Izraela*, 7, wyd. A. Strus, J. Warzecha, J. Frankowski, Warszawa 1988, s. 54-55; por. Ps 150,3-5; Jr 31,4.

Wychwalanie Boga dokonuje się za pomocą radosnych okrzyków:

„Wykrzykujcie Jahwe wszystkie ziemie!
Służcie Jahwe z radością” (Ps 100,1-2a por. Ps 89,13; Iz 44,23).

Jeszcze inną formą radosnego wychwalania jest klaskanie w dłonie (por. Ps 47,2; 98,8), podskakiwanie z uciechy (1 Krn 15,29; Koh 3,4 por. Ps 114,4) i tupanie nogami (Iz 50,11; Ez 25,6). Rzadszym przejawem autentycznej radości jest głośny śmiech (šhq — por. Ps 2,4; 52,8); oznacza niekiedy radość przewrotną (por. Lm 1,7; Hi 30,1).

Szczególną rolę w zbiorowym wychwalaniu Boga odgrywa radosny zwrot alleluja.⁴⁷ W Biblii przedmiot albo motywy uwielbienia jest najczęściej wyraźnie podany. Niekiedy jednak zostaje pominięty milczeniem i jedyną racją uwielbienia jest ono samo w sobie. Tak się rzecz ma w przypadku zawołania alleluja („chwalcie Jahwe”).⁴⁸ Aklamacja alleluja stanowi reakcję na Boże atrybuty. Człowiek z podziwem wysławia wówczas Boga, wspominając niejako mimochodem Bożą wielkość i łaskawość.⁴⁹ Godnym odnotowania jest fakt, że aż w 11 psalmach alleluja występuje w tytule utworu.⁵⁰ Zanim psalmista ukaże szczególne motywy radosnego wysławiania, już na wstępie cieszy się Bogiem i raduje. M. Ammermann słusznie zauważa, iż alleluja, wprowadzając w radosny nastrój całą wspólnotę, jest nie tylko wezwaniem do chwały, ale powtarzane przez zgromadzenie liturgiczne zawiera w swej treści poparcie i potwierdzenie tego, co głosi kantor.⁵¹ W Tb 13,18 aklamacja alleluja staje się powszechnym wezwaniem do mieszkańców Świętego Miasta: „Bramy Jeruzalem rozbrzmiewać będą pieśniami, a wszystkie jej domy zawołają: „Alleluja”, niech będzie uwielbiony Bóg Izraela...”. Alleluja śpiewano zwykle podczas religijnych uroczystości, takich jak np. Ofiarowanie baranków paschalnych, Święto Pięćdziesiątnicy, Święto Namiotów i rocznica poświęcenia świątyni jerozolimskiej.⁵² Ponieważ starożytny człowiek Wschodu był na wskroś religijny, dlatego elementy kultu przenikały stopniowo do życia codziennego.⁵³ W Starym Testamencie brak jednak wzmianek o tym, by śpiew alleluja wykonywano poza kultem. W Nowym Testamencie jedynie Apokalipsa św. Jana przytacza owe radosne zawołanie (19,1).⁵⁴

Sławienie Boga radością w świetle tekstów biblijnych jest ścisłym obowiązkiem wiernych. Dowodem tego jest forma gramatyczna — najczęściej tryb rozkazujący — w której termin *halal* znalazł swe zastosowanie.⁵⁵ Nie tylko Psalmi, ale także inne Księgi zawierają wyrażenia i zwroty obligujące do radosnej pochwały. Prorok Jeremiasz kieruje do

⁴⁷ „W Starym Testamencie alleluja było uważane za akcent radości...”, cyt. J. Pawlak, *Alleluja z werselem w liturgii mszalnej*, RBL 30 (1977), s. 245.

⁴⁸ Por. A. Ridoard, *Uwielbienie*, STB, s. 1020.

⁴⁹ Por. S. Łach, *Hymny i dziękczynienia w Psalterzu*, RBL 30 (1977), s. 166.

⁵⁰ Ps 106; 111; 112; 113; 135; 146-150.

⁵¹ Por. M. Ammermann, dz. cyt., s. 42. Kantorem był zwykle kapłan lub lewita; por. M. Arrabal, *Alleluia*, EndB I, s. 337.

⁵² Por. H. Langkammer, *Słownik biblijny*, Katowice 1982, s. 65.

⁵³ J. Pawlak (art. cyt., s. 245) podaje przykłady stosowania aklamacji alleluja w życiu świeckim pierwszych wieków chrześcijaństwa.

⁵⁴ Por. Mt 26,30; Mk 14,26; Dz 16,25.

⁵⁵ Np. Ps 113,11; 117,1; 135,1; 148,1.2.3.4.7; Ps 150,1.2.3.

swych współbraci wezwanie: „Śpiewajcie Jahwe, wysławiajcie radośnie Jahwe, uratował bowiem życie ubogiego z ręki złoczyńców (20,13). Podobnie nawołuje do chwały i radości prorok Joel: „I wy weselcie się, synowie Syjonu, radujcie się w Jahwe Bogu waszym... i chwalić będziecie imię Jahwe, Boga waszego...” (2,23-26). Nehemiasz wzywa w swej księdze Izraeliów do częstego składania ofiar, po czym dodaje: „...Nie bądźcie przygnębieni, gdyż radość z Jahwe jest ostoją waszą” (8,10). Powinność radowania się Bogiem dotyczy nie tylko momentów łatwych w życiu człowieka, ale także chwil trudnych, cierpienia i udręki. Nawet w pieśniach lamentacyjnych występują wezwania do radości (por. Ps 5,12; 35,27; 51,10).

W Nowym Testamencie istnieje wyraźny nakaz, by cieszyć się nawet w cierpieniach i prześladowaniach.⁵⁶ „Błogosławieni jesteście, gdy wam zlorzeczyc będą... Radujcie się i weselcie, albowiem zapłata wasza obfita jest w niebie” (Mt 5,11-12). Podobną myśl, że cierpienie nie wyklucza radości zawiera 1 P 4,13: „...cieszyć się, im bardziej jesteście uczestnikami cierpień Chrystusowych, abyście cieszyli się i radowali przy objawieniu się Jego chwały”. Obowiązek radości w Bogu jeszcze dobitniej podkreśla św. Paweł w liście do Filipian: „Radujcie się zawsze w Panu; mówię powtórnie: radujcie się!” (4,4).⁵⁷

Ogólnie należy stwierdzić, iż Boga można a nawet trzeba sławić radością. Radosne wysławianie Najwyższego na kartach Starego Testamentu ma charakter indywidualny i zbiorowy. Pojedynczy człowiek w nien wychwalać Jahwe ochoczo, w każdym czasie, w różnych okolicznościach życiowych, na sposób wewnętrzny i zewnętrzny. Najczęstszym podmiotem radosnej pochwały jest wspólnota, która przy pomocy śpiewu i instrumentów muzycznych oddaje hołd Bogu. Poszczególne stany czy też warstwy społeczne Izraela na swój sposób, nieustannie, okazują radość z samego istnienia Boga, często nie podając szczegółowych motywów tejże radości. Klasycznym zwrotem i niejako symbolem radosnej pochwały jest wyrażenie alleluja. W Psalmach, w sposób szczególny w Hymnach Psalterza radość złączona jest z pochwałą i odnosi się wprost do Boga. Z tego też względu jest bardziej duchowa i religijna niż w innych Księgach Biblii.

Konkludując to, co zostało powiedziane na temat motywacji ogólnej radości w Hymnach Psalterza, trzeba stwierdzić, że jest nią osobowy Bóg jako centrum wszechrzeczy i wszelkiego działania. Z przeprowadzonych badań nad tekstami psalmów i innych paralelnych miejsc Biblii wynika, że człowiek wierzący winien być człowiekiem radosnym. Istnieje ścisły związek między wiarą i radością. Radość jest właściwą formą sławienia Boga.

II. MOTYWY SZCZEGÓŁOWE

Oprócz ogólnego motywu radości, jakim jest Bóg w swoich przymiotach, w Hymnach Psalterza można wyróżnić motywy szczegółowe: teologiczny, egzystencjalny i kultowy.⁵⁸

⁵⁶ Por. Paweł VI, *Adhortacja Apostolska „Gaudete in Domino”*, w: PPK VIII/1 (1977), s. 263-279; R. Kostecki, *Radość chrześcijańska*, Kraków 1972, s. 25-31.

⁵⁷ Por. jeszcze Łk 10,20; 2 Kor 13,11; Rz 8,17-18.

⁵⁸ Podstawą takiego rozróżnienia są istotne aspekty życia Izraelity; jego stosunek do Boga, świata i kultu; por. S. Grzybek, *Elementy konstytutywne biblijnej radości*, RBL 32 (1979), s. 250-260.

1. Motyw teologiczny

Duża częstotliwość zastosowania terminów radości w kontekście religijnym⁵⁹ a także głęboka treść wypowiedzi psalmistów odnośnie do Boga i spraw z Nim związanych obliguje, by bliżej zająć się motywem ludzkiego szczęścia i wesela. Wydaje się, iż radość w Psalmach jest wynikiem uświadomienia przez Izrael Boga jako Stwórcy i Zbawcy.⁶⁰

Biblijna nauka o stworzeniu nie ma charakteru abstrakcyjnych spekulacji teologicznych.⁶¹ Stworzenie jest pojęciem religijnym, domagającym się określonej postawy duszy. Poprzez dzieło człowiek dociera do samego Twórcy (por. Mdr 13,5), z czego rodzi się uczucie podziwu i wdzięczności. Psalmi, pochodzące z różnych okresów historii narodu wybranego, przedstawiają właściwy stosunek Izraelitów do Pana całego stworzenia. Znajduje on swój wyraz we czci i wysławianiu Boga, jako podzięką za wszelkie dobra od niego otrzymane. W cytowanym już tekście Ps 149,2-3 wysławianie Jahwe ma charakter wybitnie radosny:

„Niech cieszy się Izrael swym Stwórcą,
... Niech sławią imię Jego tańcem,
niech grają Mu na bębnie i cytrze”.

Psalmiści zwracają uwagę na to, że Bóg powołał świat do istnienia mocą swego Słowa, bez żadnej obcej interwencji.⁶² W Ps 33 autor natchniony już na wstępie zachęca do śpiewu i radości (w. 1-3) po czym dodaje:

„Przez Słowo Jahwe powstały niebiosa
i wszystkie ich zastępy przez tchnienie ust Jego” (w. 6).

Nieco dalej w tekście ten sam autor stwierdza:

„... On przemówił, a wszystko powstało;
On rozkazał, a wszystko zaczęło istnieć” (w. 9).

W zakończeniu psalmu (w. 21) świadomość tego, że Bóg stworzył świat, posługując się jedynie Słowem, przynosi głęboką radość.⁶³ W Ps 148,5 motywem chwały i radości wydaje się być również moc stwórcza Słowa Bożego:

⁵⁹ Por. M. Ammermann, dz. cyt., s. 41-45.

⁶⁰ Chociaż idea Boga Stwórcy jest późniejsza i mniej pierwotna niż idea Boga Zbawcy, to sięga w Izraelu najstarszych tradycji; por. P. Auvray, *Stworzenie* STB, s. 907. Większość psalmów została napisana po niewoli babilońskiej, kiedy to idea stworzenia była już powszechnie znana; por. A. Lancellotti, *Salmi, I*, Roma 1979², s. 20-22.

⁶¹ Odnośnie do rozumienia przez Izraelitów istoty i sposobu stworzenia por.: M. Legrand, *La création triomphe cosmique de Jahve*, NRth 83 (1966), s. 449-470; P. Gibert, *Idea stworzenia w Starym Testamencie*, *Communio* 4, II (1982), s. 46-57; J. Synowiec, *Na początku*, Warszawa 1987, s. 115-152.

⁶² Por. P. Auvray, dz. cyt., s. 911; K. Schelkle, *Teologia Nowego Testamentu, stworzenie*, (tłum. M. L. Dylewski *Theologie des Neuen Testaments*, Schöpfung), Kraków 1984, s. 49.99-112.

⁶³ Por. Rdz 1; Mdr 9,1; Jdt 16,14; por. J. Synowiec, *Hipostaza słowa Bożego w Starym Testamencie*, CT 45/IV (1975) s. 67-68.

„Niech imię Jahwe wychwalają,
gdyż On nakazał i zostały stworzone”.

Powodem szczególnej radości psalmistów jest to, że Bogu Stwórcy nikt nie może dorównać:

„Bo wszyscy bogowie pogan to ułuda,
a Jahwe uczynił niebiosa” (Ps 96,5 por. w. 1. 2. 12-13).

Różne moce przeciwne Bogu, takie jak potwory Rahab i Lewiatan (por. Ps 74,12-17; 89,11) nie mają mocy stwórczej; w walce z Władcą świata ponoszą klęskę, co raduje i cieszy (por. Ps 74,21; 89,13-17).⁶⁴ W psalmie 104, poświęconym Bogu Stwórcy, kontemplacja rzeczy stworzonych prowadzi do entuzjastycznych uwielbień:

„Błogosław, duszo moja, Jahwe,
O Boże mój, Jahwe, jesteś bardzo wielki!
Odziany we wspaniałość i majestat,
światłem okryty jak płaszczem.
Rozpostarłeś niebo jak namiot,
wzniosłeś swe komnaty nad wodami...” (w. 1-3).

Psalmista przedstawia tu Jahwe jako budowniczego świata, który urządza niebiańskie mieszkanie na sposób ojca rodziny. W dalszej części psalmu Bóg Stwórca ukazany jest jako dowódca, który zmusił wody pierwotne do ucieczki (por. w. 6-7), następnie jako ogrodnik, który podlewa zasadzone jarzyny (por. w. 13-14), a wreszcie jako gospodarz, który swym domownikom rozdaje różne dary (por. w. 19-23). Wszystkie te obrazy podkreślają władzę Jahwe, który w sposób mądry i pełen dobroci rządzi światem. Świadomość wskazanych wyżej działań Bożych budzi podziw, uwielbienie i radość:

„Jak liczne są dzieła Twoje, Jahwe!
Tyś wszystko mądrze uczynił:
pełna jest ziemia Twoich stworzeń...
Póki mego życia chcę śpiewać Jahwe
i grać mojemu Bogu, póki mi życia starczy” (w. 24 i 33).

W w. 31 zawarte jest życzenie autora psalmu, by sam Bóg okazał radość z rzeczy przez siebie stworzonych:

„Niech chwała Jahwe trwa na wieki,
niech się raduje Jahwe dziełami stworzonymi” (por. Hi 38,41).

Radosną pochwałę wielkości Stwórcy głosi także psalm 8. W utworze tym podobnie jak w Ps 104, zaznacza się wyraźnie element podziwu i uwielbienia:

„O Jahwe, nasz Boże,
jak przedziwne Twe imię na całej ziemi!
Tyś swój majestat wyniósł nad niebiosa” (w. 2).

⁶⁴ Por. S. Łach, *Opisy stworzenia świata i człowieka — mitologia czy teologia?*, w: *Studio lectionem facere* (red. S. Łach — J. Szlaga), Lublin 1980, s. 35-38.

Psalmista radością wielbiąc Boga (por. w. 1), w w. 4, tak uzasadnia swój wewnętrzny nastrój:

„Bo patrzę na Twe niebo, dzieło Twych palców,
księżyc i gwiazdy, któreś Ty utwierdził” (por. Jr 18,6; Iz 64,7).

Ukoronowaniem stworzenia jest człowiek, stworzony na obraz i podobieństwo Boże (por. Rdz 1,26-27). W. w. 5-7 świadomość wielkiej godności osoby ludzkiej pociąga za sobą radosne stwierdzenie:

„Czym jest człowiek, że o nim pamiętasz?
...Uczyliś go niewiele mniejszym
od istot niebieskich,
chwałą i czcią go uwieńczyliś.
Dałeś mu panowanie nad dziełami rąk swoich,
wszystko złożyłeś pod stopy jego”.

W Ps 139,13-14 natchniony poeta będąc przekonany o istnieniu mocy stwórczej Boga z wiarą i radością dziękuje Najwyższemu:

„Ty bowiem utworzyłeś moje nerki,
Ty utkałeś mnie w łonie mej matki.
Dziękuję Ci, że mnie stworzyłeś tak cudownie;
godne podziwu są Twoje dzieła,
a dusza moja wie to dobrze” (por. Ps 121,2; Jr 1,5).

Radość mająca swe źródło w Bogu Stwórcy udziela się całej naturze i całemu stworzeniu, które Go wychwala.⁶⁵ Określone kręgi przyrody na sposób ludzki „cieszą się” swym Stworzycielem:

„Stepowe pastwiska są pełne rosy,
a wzgórza przepasują się radością.
Łąki stroją się trzodami,
doliny okrywają się zbożem” (Ps 65,13-14 por. w. 2. 10).

Nie brak tekstów, gdzie cała ziemia „raduje się” swym Bogiem, który wszystko „uczynił” (por. Ps 97,1; 98,4; 100,1-3).⁶⁶ Bogiem Stwórcą cieszy się również niebo i morze (Ps 96,11 por. Ps 19,2), pola i lasy (Ps 96,12), a nawet poszczególne góry:

„Twoje jest niebo i Twoja jest ziemia;
Ty założyłeś świat wraz z tym, co go napełnia.
Ty stworzyłeś północ i południe;
Tabor i Hermon wykrzykują radośnie
Twemu Imieniu” (Ps 89,12-13).

W Ps 98,8 rzeki do tego stopnia radują się i cieszą, że aż klaszczą w dłonie. Te i inne wspaniałe przerośnięcie i obrazy „rozradowanej” natury (por. Ps 19,6; 98,7; J1 2,21) potęgują jeszcze bardziej uczucie radości

⁶⁵ Stwórcę można poznać poprzez dzieło stworzenia; por. Rz 1,19-20.

⁶⁶ Słowo „ziemia” niejednokrotnie oznacza mieszkańców ziemi; por. Ps 66,1.

człowieka, ukazując przy tym rozszerzanie się chwały Bożej w świecie (por. Ps 19,5; 104,30-31).⁶⁷

Radosną pochwałę Stwórcy chyba najlepiej ukazuje Ps 150,2,6:

„Chwalcie Go za potężne Jego czyny,
chwalcie Go za niezmierną Jego wielkość...
Wszystko, co oddycha, niech wychwala Jahwe.
Alleluja”.

Przytoczone wyżej teksty psalmów, które zawierają w sobie radość z Boga Stwórcy, mają swe paralele w pismach prorockich, szczególnie tam, gdzie jest mowa o czasach eschatologicznych. U kresu dziejów słudzy Boga będą z radością opiewać nowe stworzenie (Iz 65,14). Bóg bowiem stworzy z Jerozolimy wesele i z jej ludu radość (Iz 65,18) po to, by cieszyć się z nich i przygotować radość bez końca (Iz 66,10.12.22). W radości tej będzie miała udział cała natura: podziemne krainy i lasy (Iz 44,23), pustynia i stepy (Iz 35,1), góry i pagórki oraz wszystkie drzewa polne (Iz 55,12). Przede wszystkim jednak Bogiem Stwórcą będzie cieszył się człowiek (Ba 4,22-23.36-37; 5,9), który otrzyma nowe serce i nowego ducha (Ez 11,19; 36,25).

Chociaż nauka proroków o nowym stworzeniu jest zbieżna z nauką psalmistów,⁶⁸ to jednak ci ostatni, traktując o czasach eschatologicznych, akcentowali bardziej radość duchową, wewnętrzną (por. Ps 51, 10.12) od radości czysto zewnętrznej świata przyrody i człowieka. Radość z ponownego stworzenia w rozumieniu autorów psalmów jest złączona z pochwałą i modlitwą, co ilustruje wypowiedź Ps 102,17-19:

”... Jahwe odbuduje Syjon
i ukaże się w swojej chwale.
Przychyli się do modlitwy opuszczonych
i nie odrzuci ich modłów.
... lud, który zostanie stworzony,
niech wychwala Jahwe”.⁶⁹

Nigdzie w Starym Testamencie dzieło stworzenia świata i człowieka nie jest rozpatrywane samo w sobie, lecz zawsze wbudowują je autorzy natchnieni w bieg historii Izraela.⁷⁰ W niektórych psalmach opisy działalności stwórczej Boga przygotowują historię zbawienia (por. Ps 136, 4-5.10-25).⁷¹ Zwykle jednak stworzenie przedstawiane jest jako jeden ze zbawczych aktów Jahwe.⁷² Należy przy tym zaznaczyć, że według

⁶⁷ Psalmiści chcąc wyrazić intensywność radości natury z Boga Stwórcy używają często terminów o pierwiastku słownym rnm, rzadziej gjl i śmh; por. A. Ołó w, *Radość religijna w Psalterzu*, art. cyt., s. 8.

⁶⁸ Por. G. von Rad, *Teologia Starego Testamentu*, (tłum. W. Widła, *Theologie des Alten Testaments*), Warszawa 1986, s. 120-122.283-284.

⁶⁹ Werset 23 zawiera zapowiedź czasów mesjańskich, kiedy to Syjon będzie ośrodkiem kultu prawdziwego Boga; por. Iz 2,2; 60,3-11; Za 14,16; Mi 7,12.

⁷⁰ Por. K. Romaniuk, *Stworzenie człowieka jako przejaw odwiecznej dobroci Boga*, ZNKUL 3/13 (1970), s. 35.

⁷¹ Por. S. Łach, *Bóg Psalmistów*, RBL 31 (1978), s. 182.

⁷² Por. M. Filipiak, *Bóg Starego Testamentu — Zbawca i Stwórca*, w: *W kręgu Dobrej Nowiny* (red. J. Szłaga), dz. cyt., s. 104-105; por. Ps 74,12-17; 89,10-16; 14,5-10.

autorów psalmów, nie ma zasadniczej różnicy między dwoma działaniami Boga: stworzeniem i ingerencją Bożą w historię. One się nie przeciwstawiają, tylko wzajemnie uzupełniają.⁷³ Stworzenie i historia są manifestacjami tej samej mądrości Bożej (por. Mdr 7,21; 8,5; 9,1-2).

Szereg tekstów Psałterza, przede wszystkim Hymnów, wskazuje, że działalność zbawcza Boga, w znaczeniu ingerencji Jahwe w historię, była — podobnie jak w przypadku dzieła stworzenia — powodem radości Izraelitów. Psalmiści, będąc przekonani, że Jahwe jest prawdziwym Wybawicielem (Ps 27,1; 35,2; 62,7), cieszą się z Jego pomocy w stosunku do narodu wybranego (por. Ps 66,6). Chodzi tu głównie o wybawienie Izraela z niewoli egipskiej. W Ps 114,1-4 psalmista wspomina ten doniosły fakt w życiu praojców, po czym z radością stawia retoryczne pytania:

„Cóż jest, morze, że uciekasz,
A Ty, Jordanie, że płyniesz wstecz?
Góry, dlaczego skaczeć jak barany,
pagórki niby jagnięta?” (w. 5-6 por. Ps 105,43).

W hymnie 135 radosne wysławianie Boga (por. w. 1-3) jest reakcją pobożnych na to, że Jahwe „poraził pierworodnych w Egipcie, od człowieka, aż do bydłęcia... zdziałał znaki i cuda przeciw faraonowi i wszystkim jego sługom” (w. 8-9). W kolejnym utworze — Ps 136 — występuje ten sam motyw radosnej pochwały:

„On Egipcjanom pobił pierworodnych...
I wywiódł spośród nich Izraela...
Ręką potężną, wyciągniętym ramieniem...
On Morze Czerwone rozdzielił na części
I przeprowadził środkiem Izraela...” (w. 10-14; por. w. 1. 26; Ps 107,30).

Innym wydarzeniem zbawczym, przynoszącym radość, jest ocalenie Jerozolimy obleganej przez wojska asyryjskie. W Ps 48, w którym przewija się kilkakrotnie wątek radości (w. 1.2.12), zawarta jest aluzja do najazdu Sennacheryba (por. 2 Krl 19,35-37) i cudownej pomocy Bożej:⁷⁴

„Bóg w jego zamkach
okazuje się obroną.
Oto królowie zgromadzili się
i wyruszyli razem.
Lecz gdy ujrzeli, osłupieli,
przestraszyli się i uciekli” (w. 4-6).

Wydaje się, iż podobny motyw radości — ocalenie Izraelitów od wroga w czasie inwazji asyryjskiej — ma miejsce w pieśni o Syjonie Ps 76, 2-4.⁷⁵

⁷³ Por. S. Łach, *Bóg Psalmistów*, art. cyt., s. 181.

⁷⁴ Por. PT⁴, s. 611; G. Ravasi, *Il libro dei Salmi*, I, Bologna 1981, s. 863. Nieliczni egzegeci twierdzą, że nie sposób skonkretyzować o jakie wydarzenie zbawcze tu chodzi; por. BP², s. 181.

⁷⁵ Wyrazem radości jest tryumfalny charakter psalmu a także śpiew przy akompaniamencie instrumentów muzycznych (por. w. 1).

„Rozsławił się Bóg pośród Judy,
wielkie jest imię Jego w Izraelu.
W Szalem powstał Jego przybytek,
siedziba Jego na Syjonie.
Tu połamał ogniste strzały łuku,
tarczę, miecz i włócznie” (por. w. 10).⁷⁶

W Ps 126,2 anonimowy autor wspomina wybawienie z niewoli babilońskiej:

„Wtedy usta nasze były pełne śmiechu,
a język wołał pełen radości.
Wtedy mówiono wśród narodów:
wielkodusznie postąpił Jahwe z nami” (por. Jr 30,18-19).

Niekiedy autorzy psalmów, ciesząc się Bogiem Zbawcą, nie przytaczają konkretnych faktów natury historiozbowczej, a jedynie w sposób ogólny nawiązują do czasów patriarchów, narodowych tradycji:

„Jahwe Zastępów jest z nami,
Bóg Jakuba jest twierdzą naszą” (Ps 46,8 por. w. 5).

W hymnie sławiącym pomoc Bożą — Ps 146 — są wspomniane również dawne dzieje narodu wybranego, którego reprezentantem, czołową postacią jest Jakub:

„Szczęśliwy, którego pomocą — Bóg Jakuba,
kto ma nadzieję w Jahwe, Bogu swoim” (w. 5 por. Ps 14,7).

W niektórych tekstach motywem radości jest Bóg skutecznie wybawiający Izrael od bliżej nieokreślonych przez psalmistę nieprzyjaciół.⁷⁷ Przykładem tego może być radosne stwierdzenie autora Ps 136,24:

„Wybawił nas od nieprzyjaciół naszych,
bo Jego łaska na wieki”.

Zgodnie z Ps 98,2-4 zbawienie, budzące radość, jest wyrazem dobroci i wierności Bożej; znają je wszyscy mieszkańcy ziemi:

„Jahwe okazał swoje zbawienie:
na oczach narodów objawił swoją sprawiedliwość.
Wspomniał na dobroć i na wierność swoją
wobec domu Izraela.
Ujrzały wszystkie krańce ziemi
zbawienie Boga naszego.
... cieszc się i weselcie i grajcie!”.

Podobny motyw radości z wybawienia od bliżej nieokreślonych wrogów Izraela ma miejsce w Ps 33,19-20 (por. w. 1-3.21) oraz w Ps 46,2-3 (por. w. 1.5).

⁷⁶ Podobnie jak w przypadku Ps 48 istnieją wątpliwości co do tożsamości opisywanego tu wydarzenia; por. BT⁴, s. 638; BP², s. 222.

⁷⁷ Zapewne w zgromadzeniu liturgicznym wiedziano, o jakich wrogów chodzi i nie było potrzeby bliższego precyzowania znanych już wydarzeń.

Radość z Boga Zbawcy w świetle Hymnów ma nierzadko wydźwięk personalny, bardzo osobisty. Z psalmu 145,18-19 wynika, że Bóg wybawia tych, którzy się do Niego zwracają, co z kolei przynosi radość i szczęście:

„Jahwe jest blisko wszystkich wzywających
Go szczerze.
Spełnia wolę tych, którzy się Go boją,
usłyszysz ich wołanie i przyjdzie im z pomocą” (por. w. 21).

W psalmie pochwalnym 146 jest mowa o Bogu, który uwzględniając różne potrzeby człowieka, wyzwala go z jarzma niewoli (w. 7), z choroby (w. 8 por. Ps 147,3) i wszelkiego poniżenia ze strony wrogów (w. 8-9).⁷⁸ Zgodnie z intencją psalmisty nie należy pokładać ufności w człowieku, „który ocalić nie może” (w. 3). Prawdziwym Zbawcą jest Jahwe — Król, który raduje swoich czcicieli (por. w. 1-2,10). Jahwe wybawia swych wiernych nie tylko od nieszczęść zewnętrznych, ale także od wszelkiej winy i grzechu, co przynosi radość i wesele. W innym hymnie (Ps 103) psalmista zachęca do wysławiania Jahwe (w. 2) po czym dodaje:

„On odpuszcza wszystkie winy Twoje,
leczy wszystkie choroby Twoje.
On życie Twoje wybawia od zguby,
On wieńczy Cię łaską i zmiłowaniem” (w. 3-4).

W podobny sposób, chociaż w odmiennym kontekście wyraża się autor Ps 85.⁷⁹

„Odpuściłeś winę Twemu ludowi,
zakryłeś wszystkie ich grzechy.
Uśmierzyłeś całe zagniewanie Twoje...
Odnów nas Boże, nasz Zbawco...
Czyż będziesz gniewał się na nas na wieki...
Czyż nie przywrócisz nam życia,
aby Twój lud weselił się w Tobie?” (w. 3-7).

Również Ps 51 podkreśla prawdę, że wybawienie z winy i grzechu jest źródłem radości. Psalmista z pokorą uznaje przed Bogiem swoją grzeszność (w. 5-7), prosi o oczyszczenie duchowe (w. 3-4,8-9) i o radość, która jest skutkiem tego oczyszczenia (w. 10). W hymnie 19, który zawiera w sobie wątki religijnej radości (por. w. 6-9), motywem dalszym optymizmu i wesela zdaje się być także wybawienie od zła moralnego.⁸⁰ Wskazuje na to doksologia utworu:

⁷⁸ Por. Ps 20,6; 30,2; 106,4-5; 113,7; Jr 20,13; 31,7; 1 Sm 2,1.
⁷⁹ W kontekście modlitwy — prośby (por. Ps 85,5,8,9); Ps 103 w swej formie stanowi modlitwę dziękczynną.
⁸⁰ Motywem bliższym jest radość psalmisty z dzieł stworzonych przez Boga a także Prawo, którego wyrazem są przykazania Jahwe

„Kto dostrzega swe błędy?
 Oczyszczyć mnie od tych, które są przede mną.
 ...wtedy będę doskonały i wolny
 od wszelkiego grzechu.
 Niech znajdą uznanie słowa ust moich
 i myśli mego serca u Ciebie, Jahwe,
 Skąło moja i mój Zbawicielu” (w. 13-15).

Zbawienie człowieka jest niekiedy synonimem zbawienia duszy ludzkiej:

„Rozradują się moje wargi, gdy będę Ci śpiewał
 i dusza moja, którą odkupiłeś” (Ps 71,23 por. w. 3-4. 24).

Podobną myśl zawiera psalm lamentacyjny 35,9:

„A dusza moja będzie radować się w Jahwe,
 będzie się weselić z Jego zbawienia”.

W niektórych tekstach radość ze zbawienia Jahwe ma cechy radoszej zapowiedzi i obietnicy.

Przykładem tego może być Ps 132,16:

„Jego kapłanów odzieję zbawieniem
 a ci, którzy Go prawdziwie miłują,
 wielce radować się będą”.

Według Ps 85,7-8 przyszłość jest również pod znakiem zbawienia:

„Czyż nie przywrócisz nam życia,
 aby Twój lud weselił się w Tobie.
 Okaż nam, Jahwe, swoją łaskę
 i daj nam swoje zbawienie”.

Zgodnie ze wzmiankowanym już Ps 85, którego myślą przewodnią jest temat zbawienia,⁸¹ czasy nadchodzącej sprawiedliwości (por. w. 14) są czasami radości ludu wybranego (por. w. 7). Wtedy to:

„Wierność z ziemi wyrośnie,
 a sprawiedliwość wyjrzy z nieba.
 Jahwe sam obdarzy szczęściem” (w. 12-13a).⁸²

Te i inne wypowiedzi autorów psalmów odnośnie do czasów eschatologicznych (por. Ps 106,47; 118,24-25)⁸³ są zbieżne z zapowiedzą proroków czasów mesjańskich. Obiecany Mesjasz (por. Iz 7,14; 9,5) przyniesie z sobą radość i pokój (por. Iz 35,6; 44,23; Jr 31,13). Przez Niego i dzięki

⁸¹ BT⁴ nadaje psalmowi 85 tytuł: „Bliskie jest nasze zbawienie”; por. w. 5.8. 10.14.

⁸² Termin *tôb* tłumaczony słowem „szczęście” można niekiedy oddać: „radość”, „wesele”; por. L. Koehler — W. Baumgartner, *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*, Leiden 1958, s. 350.

⁸³ Por. jeszcze Ps 22,22; 31,12; 86,2.

Niemu Bóg pocieszy swój lud (Iz 42,9), rozgromi nieprzyjaciół (Iz 49,23; So 3,14-15) i sprawi, że wierni będą się cieszyć z Jego zmiłowania i zbawienia (Iz 25,9; Za 9,9). W czasach mesjańskich sam Bóg będzie działał cuda (Iz 35,1-10), sam okryje Izraela szatami zbawienia (Iz 61,10), sam będzie też cieszył się swoim ludem (So 3,17);⁸⁴ obrazowo traktuje o tym Izajasz: „... jak młodzieniec weseli się z oblubienicy, tak Bóg twój rozraduje się tobą” (62,5).

Jakkolwiek teksty mesjańskie Psalterza nie zawierają bezpośrednio idei radości, to jednak wymowne jest w tym względzie pytanie autora psalmu dydaktycznego:

„Kto przyniesie z Syjonu zbawienie Izraela?
Gdy Jahwe odwróci niedolę swego narodu,
Jakub się rozraduje, Izrael się rozweseli” (Ps 14,7).

Odpowiedź na to pytanie w Nowym Przymierzu daje Zachariasz (por. Łk 1,67-70) i Maryja, która świadoma swego posłannictwa (Łk 1,39) z radością wypowiada słowa dziękczynnego hymnu:

„Wielbi dusza moja Pana i raduje się
duch mój w Bogu, moim Zbawcy” (Łk 1,46-47).⁸⁵

Reasumując to co zostało powiedziane odnośnie do teologicznego motywu radości w Hymnach Psalmów, trzeba stwierdzić, że motywem tym jest Bóg Jahwe, jako Stwórca i Zbawca.

Uświadomienie wielkości dzieła stworzenia, którego ukoronowaniem jest człowiek, domaga się określonej postawy: radosnej podziękii, czci i uwielbienia Stwórcy. Radość z Boga, który ze względu na działalność stwórczą nie ma równego sobie, znajduje szczególny wyraz w śpiewie i modlitewnej recytacji, publicznej i prywatnej. Radość ta jest udziałem całej natury, także przyrody, która we właściwy jej sposób manifestuje swoje „uczucia”. Psalmiści chociaż byli pod wpływem wypowiedzi proroków o nowym stworzeniu, w odróżnieniu jednak od swych poprzedników, akcentują bardziej potrzebę radości duchowej, wewnętrznej od radości czysto zewnętrznej świata i człowieka.

Uświadomienie przez Izraela działalności zbawczej Boga, podobnie jak w przypadku dzieła stworzenia, implikuje postawę dziękczynną, uwielbienia i radości. Doświadczenia dziejowe narodu wybranego, rozpamiętywane we wspólnocie, są pobudką do radosnej pochwały społeczności wiernych Jahwe. Również poszczególne akty wybawienia jednostki, pojedynczego człowieka, od wszelkich nieszczęść, w tym także grzechu, są przyczyną autentycznej radości. Niektóre wypowiedzi psalmistów na temat radosnej perspektywy czasów eschatologicznych są zbieżne z zapowiedzią proroków przyjscia Mesjasza niosącego światu radość i pokój.

⁸⁴ Szerzej na temat mesjańskiej radości por.: S. Grzybek, art. cyt., s. 255; R. Backhems, *Religious joy in general in the New Testament and its sources in particular*, Fribourg 1963, s. 14-17; W. Beiler, *Freude w: Bibeltheologisches Wörterbuch* (B. Bauer), Graz 1967³, s. 430-435.

⁸⁵ „Ona wielbi Boga za to, że ratuje i zbawia; dla Niej osobiście jest Zbawcą, a obecnie Zbawcę zsyła na ziemię za jej posłannictwem”. F. Gryglewicz, *Ewangelia według św. Łukasza* (Wstęp — przekład z oryginału — komentarz), Poznań 1974, s. 94.

Radość ze Stwórcy i Zbawcy w istocie swej jest radością z jedyne-
Boga działającego na wielorakie sposoby swego bytowania.

2. Motyw egzystencjalny

Psalmiści, ciesząc się Stwórcą i Zbawcą, pamiętają jednocześnie, że interwencja immanentnego Boga⁸⁶ nie ogranicza się do pojedynczych aktów uwalniania człowieka od różnych nieszczęść.⁸⁷ Bóg stale opiekuje się stworzoną przez siebie naturą (Ps 65,7-14), w sposób szczególnie ludźmi (Ps 121,2-3.7), których wszędzie dostrzega:

„Jahwe spogląda z nieba, widzi wszystkich ludzi.
Spogląda z miejsca, gdzie przebywa
na wszystkich mieszkańców ziemi” (Ps 33,13-14).

Pod wpływem świadomości asystencji Bożej rodzi się radość wewnętrzna: „... w Nim raduje się nasze serce...” (w. 21). Podobną myśl, iż Bóg „widzi” ludzi, co jest źródłem radości, zawiera hymn 113,5-9:

„Któż jest jak Jahwe, Bóg nasz,
który mieszka na wysokościach
i w dół spogląda na niebo i ziemię?
Podnosi nędzarza z prochu,
a ubożego wywyższa... Alleluja”.

W Ps 66, podczas gdy autor kilkakrotnie zachęca do radosnej pochwały Jahwe (por. w. 1-8), wyraźnie wskazuje na motyw uwielbienia:

„Jego potęga włada na wieki;
oczy Jego śledzą narody...” (w. 7).

Autorzy psalmów, chcąc wyrazić radość z faktu istnienia Opatrzności Bożej, używają różnych obrazów.⁸⁸ Jednym z nich jest obraz „cienia skrzydeł” jako nawiązanie do cherubów Arki Przymierza (por. 1 Krl 8,6-7). W Ps 63,8 natchniony poeta w następujący sposób uzasadnia swą postawę dziękczynną (por. w. 4-6) wobec Boga:

„Bo stałeś się dla mnie pomocą,
w cieniu Twych skrzydeł wołam radośnie”.

Obraz Jahwe — pasterza, Jego akcesoriów (symbol władzy i opieki pasterskiej nad „trzodą” Izraela), w Ps 23 jest również powodem radości:

⁸⁶ „Autorom biblijnym jak nikomu innemu chodzi przede wszystkim o ukazanie obrazu Boga nie tyle transcendentnego, ile ze wszech miar immanentnego”. S. Grzybek, *Egzystencjalne wartości Starego Testamentu*, RBL 29 (1976), s. 244.

⁸⁷ Stworzenie rozumiano w Izraelu jako akt natury soteriologicznej; por. G. von Rad, dz. cyt., s. 116-118.126; H. Renard, *Creazione nella Bibbia*, EndB II, s. 613-617.

⁸⁸ Jak np. twierdzy, opoki, uciezki, schroniska, tarczy itp.; Por. Ps 17,8; 18,3; 19,15; 27,5; 62,3.18; 63,8; 71,3; 84,10; 90; por. J. Prado, *Provvidenza*, EndB V, s. 1016-1019.

„Chociażbym chodził ciemną doliną
zła się nie ulękę, bo Ty jesteś ze mną,
Twój kij i Twoja łaska właśnie
mnie pocieszają” (w. 4).

Najczęściej jednak psalmiści, głosząc radosną pochwałę Opatrzności Bożej, przedstawiają Boga jako Ojca, który czuwa nad stworzeniami, zaspokaja ich potrzeby, obdarzając swymi darami (Ps 103,4-5).⁸⁹ Elementarnym darem Bożym w rozumieniu Izraelitów było życie ludzkie — przyczyna wielkiej i spontanicznej radości.⁹⁰ W analizowanym hymnie 113,9 nieplodna niewiasta, która za sprawą Boga stała się „matką synów” wyraża swą radość z faktu macierzyństwa. Podobnie reaguje Sara żona Abrahama (por. Rdz 21,1.6-7), Anna matka Samuela (por. 1 Sm 1,15-18; 2,1) i św. Elżbieta żona Zachariasza (por. Łk 1,14.19.24). Uzdrowiona z bezpłodności Rebeka żona Izaaka miała również powód do radości, o czym świadczyć może skuteczna modlitwa jej męża o dar potomstwa (por. Rdz 25,21).⁹¹ Narodzinom dziecka w Izraelu towarzyszyła radość (por. Jr 20,15), przeciwnie nieplodność oznaczała karę Bożą.⁹² Długie życie jako wyraz szczególnej opieki Bożej było źródłem wielkiej radości (Koh 11,8). W Rdz 25,8 jest mowa o tym, że Abraham przeżył 175 lat i umarł „w późnej i szczęśliwej starości”.⁹³ Chociaż w Hymnach Psalterza poza Ps 113,9 brak tekstów, które by w sposób bezpośredni⁹⁴ traktowały o radości z posiadanego życia, wydaje się, że psalmiści pośrednio pragnęli tę radość wyrazić. Świadczy o tym podziw dla dzieła stworzenia (por. Ps 96,11-12; Ps 104; 148), trwałe, życiowy optymizm (Ps 84,6; 150) i chęć chwalenia Boga przez całe życie (Ps 146,2; 104,33 por. Ps 34,2).⁹⁵

Kolejnym darem Bożym, związanym z życiem, którego wspomnienie budzi radość u wiernych Jahwe, jest pożywienie dla ludzi i zwierząt.⁹⁶ Psalmiści uczą, że sam Bóg przygotowuje rolę pod zasiew, zrasza ją deszczem, pokrywa łąki zieleń, a pola zbożem (Ps 65,10-14). Czyni to wszystko po to, by ludzie i zwierzęta nie cierpieli głodu. W Ps 145,15-16 autor natchniony z uczuciem radości (por. w. 21) zwraca się do Najwyższego:

„Oczy wszystkich oczekują Ciebie,
Ty zaś dajesz im pokarm we właściwym czasie.
Ty otwierasz swą rękę i wszystko, co żyje,
nasycaś do woli”.

⁸⁹ Szerzej na temat idei Boga Ojca w Biblii: J. Warzecha, *Ojcostwo Boga w Piśmie świętym*, Communio 2 (1982) nr 1, s. 34-53.

⁹⁰ Por. P. Dacquino, *Die menschliche Freude und das Jenseits in der Bibel* (tłum. A. Berz), Concilium 4 (1968), z. 9, s. 651-652; L. Stachowiak, *Teologia życia w Starym Testamencie*, RTK 17 (1970), z. 9, s. 13-16.

⁹¹ Autor biblijny milczy na temat reakcji Rebeki na dar macierzyństwa. Być może chce w ten sposób podkreślić jej radość wewnętrzną, tj. radość serca.

⁹² Por. S. Grzybek, *Elementy konstytutywne biblijnej radości*, art. cyt., s. 252.

⁹³ BT⁸ niesłusznie tłumaczy: „w późnej lecz szczęśliwszej starości”; BP², I, s. 46: „w późnej a szczęśliwej starości”.

⁹⁴ To znaczy przy pomocy słownictwa.

⁹⁵ Por. M. Bouttier, *Joie*, w: *Vocabulaire Biblique* (J. von Allmen), Neuchâtel 1956², s. 145-146.

⁹⁶ Por. W. Schmidt — G. Dellling, *Freude/Jubel*, w: *Wörterbuch zur Bibel* Hamburg 1971, s. 146-147.

Podobną myśl, że Bóg troszczy się o pokarm wszelkiego stworzenia zawiera hymn 104. Psalmista, z radością błogosławiąc Jahwe (w. 1.31.33), zwraca się do Niego ze słowami wyznania:

„Ty kierujesz zdroje do strumieni,
co pośród gór się sączą;
poją one wszelkie zwierzęta polne;
dzikie osły gaszą swe pragnienie.
Nad nimi mieszka ptactwo powietrzne...
Z Twoich komnat nawadniasz chmury,
aby owocem Twych dzieł nasycić ziemię.
Każesz rosnąć trawie dla bydła
i roślinom, by człowiekowi służyły...” (w. 10-14 por. Iz 30,23).

Bóg jako sprawiedliwy Ojciec nie ogranicza swej troski do zwierząt polnych. Również stworzenia leśne korzystają z Jego darów:

„Drzewa Jahwe mają wody do syta,
cedry Libanu, które zasadził.
Tam ptactwo zakłada gniazda,
na cyprysach są domy bocianów.
Wysokie góry dla kozic,
a skały są kryjówką dla borsuków” (w. 16-18 por. Ps 147,9).

Na koniec morze, pełne żyjątek, doznaje boskiej opieki:

„Oto morze — wielkie i szerokie,
gdzie roi się od płazów bez liku
i zwierząt i wielkich i małych.
Tamtędy wędrują okręty...
Wszystko to czeka na Ciebie,
byś dał im pokarm we właściwym czasie.
Gdy im udzielasz, zbierają;
gdy rękę swą otwierasz, sycają się dobrami” (w. 25-28).

Świadomość wspomnianych wyżej przejawów Bożej Opatrzności przynosi w zakończeniu psalmu radość i wesele (w. 34-35).

W sposób szczególny, tak dobry ojciec (por. Iz 63,15-16), Bóg opiekuje się człowiekiem, któremu zapewnia codzienny pokarm. Chodzi tu głównie o chleb, podstawę pożywienia.⁹⁷ W hymnie pochwalnym 146, gdzie między innymi występuje dwukrotnie aklamacja Alleluja (w. 1.10), psalmista ciesząc się Bogiem Stwórcą (w. 5-6) dodaje, iż On:

„daje prawo uciśnionym
i daje chleb głodnym...” (w. 7).

W Ps 147 anonimowy autor zachęcając miasto święte (Jeruzalem) do pochwały i radości (w. 12) zaznacza jednocześnie:

⁹⁷ Spożywaniu chleba, zgodnie z nauką Koheleta, winna towarzyszyć radość; por. Koh 9,7.

„Zapewnia (Bóg) pokój twoim granicom,
nasyca ciebie najlepszą pszenicą” (w. 14).

Chleb jako wyraz ojcowskiej dobroci Boga jest również przedmiotem radości w zakończeniu dziękczynnej pieśni Ps 136:

„On daje chleb wszelkiemu ciału,
bo Jego łaska na wieki.
Dziękujcie Bogu niebios,
bo Jego łaska na wieki” (w. 25-26 por. Ps 111,5).

Również oliwa⁹⁸ i wino „co rozwesela serce człowieka” — jak to jest w Ps 104,15, stanowią pobudkę do chwały i dziękczynienia (por. w. 1-2. 31.34). Wino zostało stworzone po to, ażeby zapewnić radość temu, kto będzie używał z umiarem (por. Sdz 9,13; Syr 31,27-28; Ps 4,8). Zarówno jedzenie jak i picie w wielu tekstach starotestamentalnych łączone jest z radością (por. 1 Sm 30,16; Koh 2,24; Iz 22,13).⁹⁹ Należy przy tym zaznaczyć, iż w Psalterzu nie ma nigdzie wzmianki o traktowaniu jedzenia i picia jako aktu religijnego, o czym jest np. często mowa w Kpł i Pwt, w przepisach i zakazach pokarmowych (por. Kpł 11; Pwt 12,7. 12.15).¹⁰⁰ Bóg, otaczając opieką ojcowską naród izraelski, nadał mu swoje Prawo, będące rękomią ładu i porządku. Ten przejaw szczególnej troski oraz pewność, że Słowo Boże jest gwarantem przyszłego zbawienia, były źródłem radości niepodzielnej i zastrzeżonej tylko dla narodu wybranego.¹⁰¹

„Prawo Jahwe doskonale — krzepi ducha...
Nakazy Jahwe słuszne — rozweselają serce...
Bojaźń Jahwe jest czysta, trwająca na wieki,
sądy Jahwe prawdziwe, wszystkie razem słuszne.
Cenniejsze niż złoto, niż złoto najczystsze,
a słodsze od miodu płynącego z plastra” (w. 8-11).

Najdłuższy w Psalterzu Ps 119, który stanowi „par excellence” pochwałę Prawa Bożego, ma charakter wybitnie radosny. Świadczy o tym treść i forma utworu, bogactwo terminów na oznaczenie radości oraz wielka częstotliwość ich zastosowania.¹⁰² Bogactwem duchowym człowieka jest nieustanne zachowywanie przykazań Bożych:

„Cieszę się z drogi, którą wskazują mi
ustawy Twoje, jak z wielkiego bogactwa.
Rozmyślał o Twoich postanowieniach
i ścieżki Twoje rozważam.
Mam upodobanie w przykazaniach Twoich,
słów Twoich nie zapomnę” (w. 14-16).

⁹⁸ „Namaszczenie twarzy oliwą praktykowano m.in. jako wyraz świętecznej radości” — cyt. BT⁴, s. 665.

⁹⁹ Por. jeszcze Koh 3,12-13; 5,17; 8,15; 10,19; 1 Krl 4,20; Pwt 12,5; 16,11; Za 10,7.

¹⁰⁰ Por. M. Ammermann, dz. cyt., s. 35-37; B. Reicke, *Diakonie, Festfreude und Zelos*, Tübingen 1951, s. 167-169; por. jeszcze Pwt 12,18; 14,21.26; 26,11.

¹⁰¹ Por. A. Ołó w, art. cyt., s. 12.

¹⁰² Por. H. J. Kraus, *Freude an Gottes Gesetz*, EvTh 10(1950), s. 337-351; J. Myszyński, art. cyt., s. 87-88. Psalm 119 — antologia sentencji — zawiera w sobie elementy różnych gatunków literackich psalmów, w tym także Hymnów; por. BT⁴, s. 681.

Zachowywanie Prawa Bożego nie jest rzeczą łatwą, stąd prośba poety:

„Naucz mnie Jahwe drogi Twoich ustaw,
bym strzegł ich aż do końca.
Pouczaj mnie, bym Prawa Twego przestrzegał,
i zachowywał je całym sercem.
Prowadź mnie ścieżką Twoich przykazań,
bo ja się nimi raduję” (w. 33-35).

Rozmówienie w Prawie warunkującym Przymierze (por. Wj 19,7-8; 24, 7; Pwt 4,5-8) przynosi życie i spełnienie przez Boga danej obietnicy:

„Niech Twoja łaska stanie się mi pociechą
zgodnie z obietnicą, daną Twemu słudze.
Niech zstąpi na mnie miłosierdzie Twoje,
abym żył, bo Twoje Prawo jest moją rozkoszą” (w. 76-77).

W w. 162 obietnica Boża dotycząca zbawienia (por. w. 81-8.161) jest przedmiotem radości:

„Weselę się z obietnicy Twojej,
jak ten, który zdobył wielki łup” (por. w. 50).

Zgodnie z w. 52 wspomnianie Prawa, które ma charakter ponadczasowy jest również powodem radości:

„Przypominam sobie Twe wyroki odwieczne,
Jahwe, doznaję pociechy”.

Dziedzictwo dóbr wiecznych zależy od przestrzegania boskich ustaw:

„Napomnienia Twoje są dziedzictwem na wieki,
bo są radością mego serca.
Serce swe nakłaniamy, by wypełniać Twoje ustawy,
wieczna za to nagroda!” (w. 111-112).

Symbolem nieczułości serca jest tłuszcz, zaś czułość sumienia na Boże przykazania sprowadza skarby duchowe:¹⁰³

„Serce ich jest nieczułe jak tłuszcz,
Ja zaś mam rozkosz w Twoim Prawie.
Dobrze to dla mnie, że mnie poniżyłeś,
bym się nauczył Twych ustaw.
Prawo ust Twoich jest dla mnie lepsze,
niż tysiące sztuk złota i srebra” (w. 70-71).

Zakończenie Ps 119, a szczególnie wersety 9, stanowi swoiste podsumowanie rozważań psalmisty na temat Prawa, które jest źródłem ludzkiego szczęścia i radości:

¹⁰³ Por. J. Myszyński, art. cyt. s. 88.

„Zbawienia Twego pragnę Jahwe,
a Prawo Twoje jest moją rozkoszą” (por. w. 41).

W hymnie pochwalnym Ps 148,6, gdzie jawi się wyraźnie wątek radości (por. w. 1-5.7.13-14), Prawo ma charakter nieprzemijający. Prawo Boże jako dar i łaska (por. Ps 119,149.159) domaga się odpowiedzi ze strony człowieka. W tym właśnie znaczeniu można rozumieć wyznanie autora Ps 40,9:

„Moją radością jest czynić Twoją wolę, Boże,
a Prawo Twoje mieszka w moim wnętrzu”.

Wszyscy, którzy przestrzegają nakazów Tory winni być ludźmi sprawiedliwości o usposobieniu radosnym (por. Ps 33,1; 97,11; Prz 13,9). Dotyczy to szczególnie kapłanów:

„Niech się kapłani Twoi odzieją w sprawiedliwość,
a Twoi czciciele niech się radują” (Ps 132,9 por. w. 16).

W pełni sprawiedliwy i zarazem kochający sprawiedliwość jest sam Bóg (por. Ps 99,4), który sprawując opiekę nawet nad obcymi ludami budzi w nich radość (Ps 67,5 por. Ps 33,5; 89,17). W pieśni o Syjonie (Ps 48), autor natchniony, chcąc umotywować radość płynącą z faktu Bożej sprawiedliwości (por. w. 12), używa obrazu prawicy Pańskiej:

„Jak imię Twe, Boże, tak i chwała Twoja
sięga aż po krańce ziemi.
Prawica Twoja pełna jest sprawiedliwości” (w. 11).

Boża sprawiedliwość jest wyrazem „wielkiej dobroci” (Ps 145,7) i przejawia się w zbawczym działaniu Boga wobec człowieka (por. Ps 99,4.7). Dobroć zaś łączy się ściśle z łaskawością. Świadczy o tym między innymi modlitwa błagalna Ps 90,14-17:

„Nasyć nas z rana swoją łaskawością,
abyśmy przez wszystkie dni
mogli radować się i cieszyć.
Daj radość według (miary) dni,
w których zaznaliśmy niedoli...
Niech sługom Twoim ukaże się Tve dzieło...
A dobroć Pana Boga naszego niech będzie
nad nami” (por. Ezd 3,11.13; Ps 31,17.20).

W ujęciu Ps 31,8-9 łaska Boża, jako dowód opieki Wszchemocnego (por. w. 2-4) nad uciskanyim człowiekiem, jest bezpośrednią przyczyną radości:

„Weselę i cieszę się z Twojej łaski,
boś wejrzał na moją nędzę,
uznałeś udreki mej duszy
i nie oddałeś mnie w ręce nieprzyjaciela,
postawiłeś me stopy na miejscu przestronnym”.

W tekście paralelnym Ps 30,6 łaskawość Boża jest synonimem miłosierdzia (por. w. 9) a zarazem źródłem radości:

„Albowiem gniew Jego trwa tylko przez chwilę,
a Jego łaskawość — przez całe życie.
Płacz nadchodzi z wieczora,
a rankiem okrzyki radości”.

Na szczególną uwagę, jeśli chodzi o egzystencjalny wymiar radości, zasługuje hymn 91 — o piece Bożej.¹⁰⁴ Pieśń ta w sposób poetycki przedstawia Boga, który opiekuje się każdym członkiem izraelskiej wspólnoty. „Autor pisze o jednej osobie, ale myśli kolektywnie i pociesza niejako każdego ze swych braci”.¹⁰⁵ Czyni w ten sposób zadośćuczynienie orędziu proroka Izajasza: „Pocieszajcie, pocieszajcie mój lud — mówi wasz Bóg, mówcie do serca Jeruzalem...” (40,1-2) Bóg Najwyższy (por. w.1) chroni tych, którzy są w niebezpieczeństwie:

„... On sam Cię wyzwoli z sideł myśliwego
i od zgubnego słowa.
Okryje cię swymi piórami
i schronisz się pod jego skrzydła:
Jego wierność to puklerz i tarcza” (w. 3-4).

Jahwe dla sprawiedliwych jest ucieczką i wybawieniem od różnych nieszczęść, co raduje i cieszy (w. 5-10.16). Aniołowie mają nakaz Boży, by strzegli wiernych „na wszystkich drogach” (w. 11 por. Prz 3,23). Ufność w Opatrzność Bożą pozwala czynić człowiekowi rzeczy pozornie niewykonalne.¹⁰⁶ W tekście paralelnym Ps 126 wybawienie Izraela, odmiana jego losu, jako przejaw opiekuńczej troski Jahwe nad narodem wybranym jest również powodem radości:

„Gdy Jahwe odmienił los Syjonu...
usta nasze były pełne śmiechu,
a język wołał pełen radości.
Wtedy mówiono między poganami:
Wielkodusznie Jahwe postąpił z nami...
staliśmy się radośni” (w. 1-3).

Podobnie w Ps 13 pociechą prześladowanego jest opieka Jahwe, Jego miłosierna pomoc:

„Zaufałem Twemu miłosierdziu,
niech się cieszy me serce z Twojej pomocy,
chcę śpiewać Jahwe, który okazał mi dobroć” (w. 6 por. w. 3-4).

¹⁰⁴ Wprawdzie w Ps 91 nie występują klasyczne terminy na określenie radości, to jednak treść utworu, jego charakter pocieszający, kwalifikuje by uważać go za hymn „radosny”.

¹⁰⁵ Cyt. A. Klawe k, *Godzina biblijna*: Psalm o Opatrzności Bożej (Ps 91), RBL 19 (1966), s. 200.

¹⁰⁶ Pozwala kroczyć po węzach i zmijach i miażdżyć głowy potworów i dra pieżników (w. 13). Porównanie być może przejęte z mitologii babilońskiej; por. A. Klawe k, art. cyt., s. 201.

W Ps 91, podobnie jak w innych Hymnach Psalterza, Bóg występuje jako dobry Władca, który rządzi światem (w. 10-13 por. Ps 29,11; 33,9-12).¹⁰⁷ Wszystkie byty ziemskie i pozaziemskie są Mu poddane (por. Ps 19,5-6; 104,4-10; 148). Idea boskich rządów w świecie prowadzi do myśli o Królu Jahwe opiekującym się swoim królestwem. Bóg jest najpierw królem całej przyrody, która weseli się z Jego panowania (Ps 97,1 por. Ps 96,11-13; 98,4,8).¹⁰⁸ Następnie Bóg rozciąga swą władzę królewską nad wszystkimi ludźmi, którzy Go sławią radością (Ps 47,2,7-9; 98,6-7). Jednak w sposób szczególny, z racji Przymierza, tytułuje Boga Królem naród wybrany (Ps 97,8-12; 99,4-5 por. Ps 89,28). Izrael w swej historii doświadczał wielokrotnie opieki boskiego Władcy (Ps 44,5; 76,4; 78,12). A i obecnie góra Syjon — przedmiot radości (Ps 48,3 por. Iz 2,2; 14,13) — jest nie tylko symbolem Jego obecności, ale także troski o naród i skutecznej obrony (Ps 47,4; 76,13; 84,10). Psalmiści ciesząc się wyżej wskazanymi przejawami opieki Bożej w przeszłości i teraźniejszości, również z radością patrzą w przyszłość, z wiarą i nadzieją oczekując od Boga dalszej pomocy i obrony.¹⁰⁹

W Nowym Testamencie o Osobie Jezusa Chrystusa — Dobrego Pasterza i Króla (Mt 9,36; J 10,15; Łk 19,38)¹¹⁰ realizują się zapowiedzi proroków.¹¹¹ Przychodzi na świat Ten, którego narodziny stały się powodem wielkiej radości aniołów (Łk 2,10,13-14) oraz ludu, który ma być przez Niego zbawiony (Mt 1,21; Łk 2,10-11). Wypełniły się wszystkie oczekiwania sprawiedliwych (Mt 13,17), którzy jak np. Abraham radowali się na samą myśl o Nim (J 8,56). Chrystus w jedności z Bogiem Ojcem, zatroskany głęboko o byt człowieka (Mt 6,25-34; Łk 12,22-32; J 14, 9-11) wskazuje jednocześnie na cel ludzkiego życia, jakim jest niebo. Trudności życiowe, cierpienia i kłopoty (por. Mt 10,28; 24,7; Łk 9,23; J 15,20) związane z ludzką egzystencją, dla chrześcijanina są czymś przemijającym a pociechą są słowa Jezusa: „... cieszcie się, że imiona wasze są zapisane w niebie” (Łk 10,20 por. Ap 7,17; 21,4).

Ogólnie należy stwierdzić, że w wielu miejscach Biblii, zwłaszcza w Hymnach Psalterza, występują wątki radości, której motywem jest rozumiana szeroko opieka Boża nad światem i człowiekiem. Wyraża się ona głównie w darowaniu i podtrzymywaniu życia, w nadaniu i przestrzeganiu Prawa oraz w boskich rządach, pełnych dobroci i łaskawości. Autorzy natchnieni chcąc wyrazić radość z Opatrzności Jahwe używają różnych obrazów, między innymi: Pasterza, Ojca i Króla. W Hymnach Psalterza radość, rozpatrywana pod kątem egzystencjalnym, ma swą specyfikę. Polega ona na głębokim uświadomieniu motywu ludzkiego szczęścia i wesela, jakim jest szczególna troska Boga o człowieka, koronę wszelkich stworzeń. Radość ta ma ścisły związek z pochwałą i uwielbieniem, co stanowi również cechę charakterystyczną, jeśli weźmie się pod uwagę inne teksty Biblii. Opatrzność Boża jest wyrazem nieskończonej miłości i domaga się postawy pełnej zaufania i życiowego optymizmu. W Nowym Przymierzu Chrystus — Dobry Pasterz, przynosi radość tym, którzy Go naśladowają.

¹⁰⁷ Por. jeszcze Ps 100,5; 103,2,5-6; 113,5-7; 136, 145,9; 146,8-9; 147,5-6.

¹⁰⁸ Por. 1 Krn 16,31-32; Ps 47,8; 148,8-9.

¹⁰⁹ Por. Ps 24,7-10; 72,16; 85,9-14; 89,27-31; 110,1-3.

¹¹⁰ Por. jeszcze Mt 15,24; 26,31-31; Mk 15,2; Łk 19,10; 23,2; J 10,7; 14,20; 19,12-15.

¹¹¹ Por. Ez 34,11-12; 36,37-38; Mi 4,7; 7,14-15; Za 13,7; Jr 31,10; 50,6; 50,19.

3. Motyw kultowy

Obok radości związanych z codziennym życiem człowieka, Hymny Psalterza zawierają w sobie głębsze radości religijne. Daje je udział w kulcie, który zdaniem egzegetów stanowi „Osadzenie w życiu” wielu, być może wszystkich, psalmów.¹¹² W kulcie znajduje Izrael radość wychwalania Boga (Ps 33,1; 100,4), zachęcającego lud swój, by radował się w jego obecności (Pwt 12,18).¹¹³ Wiele szczęścia i wesela dostarczały święta Jahwe, w czasie których śpiewano psalmy i inne religijne pieśni.¹¹⁴ Z 2 Krn wynika, że Izraelici „obchodzili Święto Przaśników przez siedem dni, wśród wielkiej radości, a kapłani i lewici codzienne wysławiali (hll) Jahwe ze wszystkich swych sił... Następnie całe zgromadzenie uchwaliło świętować jeszcze siedem dni i tak spędzono jeszcze siedem dni wśród radości” (30,21,23).¹¹⁵ W Jerozolimie zapanowała wówczas radość tak wielka, „jakiej nie było od czasów Salomona, syna Dawida” (w. 26). Podobnie w relacji Ezd 6,22 Izraelici „przez siedem dni radośnie obchodzili Święto Przaśników, gdyż Jahwe ich rozradował...”.¹¹⁶

W atmosferze radości obchodzone też było święto Tygodni. W Księdze Powtórzonego Prawa wśród przepisów odnoszących się do tego święta (16,9-12), znajduje się nakaz radości: „Będziesz cieszył się w obliczu Jahwe, Boga twego... ty, syn twój i córka, sługa twój i niewolnica, a także lewita, który jest w twoich murach, obcy, sierota i wdowa, którzy mieszkają u ciebie” (w. 11 por. Kpł 23,15-22).

Święto Namiotów, jedna z głównych uroczystości, to inne siedmiodniowe wydarzenie, jak relacjonują autorzy natchnieni: „... będziesz radował się ty, syn twój i córka, sługa twój i niewolnica, a także lewita, obcy, sierota i wdowa...” (Pwt 16,14) i „... będziecie weselić się przed Jahwe, Bogiem waszym...” (Kpł 23,40).

Podobną radość sprawiало narodowi wybranemu spotkanie się ze swoim Bogiem w czasie święta nowiu księżyca (Lb 10,10; Ps 81, 2-4 por. Am 8,5) czy też dorocznego święta Purim, które było dniem „radości, ucztowania i zabawy” (Est 9,19 por. w. 22).¹¹⁷

Ponadto opisy biblijne przekazują przeżycia radości przy okazji różnych świąt okolicznościowych, w czasie których śpiewano hymny i inne pieśni. Podczas uroczystości przeniesienia Arki do Jerozolimy, król Dawid — autor wielu psalmów, publicznie manifestuje swą radość (2 Sm 6,15). Poleciał on „naczelnikom lewitów, aby ustanowili swoich braci śpiewakami przy instrumentach muzycznych: cytrach, harfach i cymbałach, aby rozbrzmiewał głos donośny i radosny” (1 Krn 15,16).

¹¹² Por. O. Eissfeld, *Einleitung in das Alte Testament*, Tübingen 1976⁴ s. 609-611; E. Beaucamp, *Les Psautier, répertoire des chants liturgique d'Israel*, ScE 23 (1971), s. 156; S. Łach, *Wstęp do Starego Testamentu*, dz. cyt., s. 578-580.

¹¹³ Por. A. Ridouard — M. Lacañ, *Radość*, STB, s. 846; E. Schick, *Freude*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, IV, Freiburg 1960², s. 361.

¹¹⁴ Por. M. Gaztanaga, *Culto*, EndB, II, s. 771-772; G. Braulik, *Die Freude des Festes*, ThJ 1983, s. 13-54.

¹¹⁵ Por. O. Eckart, *Fest und Freude*, Stuttgart 1977, s. 9-19.

¹¹⁶ Por. S. Potocki, *Misterium Paschy Starego Testamentu*, RBL 41 (1988), s. 284.

¹¹⁷ Święto Purim obchodzone na pamiątkę uratowania Żydów, za sprawą Boga, od planowanej na nich zagłady (por. Est 8) miało charakter nieliturgiczny; por. BT⁴, s. 482; S. Grzybek, *Elementy konstytutywne biblijnej radości*, art. cyt. s. 257.

Innym okolicznościowym świętem jak np. założenie fundamentów świątyni (Ezd 3,11-12) czy składanie ofiar świątecznych za króla Ezechiasza (2 Krn 29,28-30) towarzyszyły również radosne pieśni.

Z relacji Ne 12,27 wynika, że przy poświęceniu murów obronnych Jerozolimy przyszli lewici, by uczestniczyć w radosnym obchodzie poświęcenia „przy śpiewie hymnów i grze na cymbałach, harfach i cytrach”. Lecz nie tylko lewici, jak wskazuje kontekst, byli podmiotem radości; radość objęła całe miasto, tak że słyszano ją „z daleka” (w. 43). Według 2 Krn 23,18 kapłan Jojada ustanowił straż dla świątyni Pańskiej z kapłanów i lewitów, którym nakazał „by składali całopalenia... wśród wesela i śpiewów”.

W okresie machabejskim w ramach oczyszczania świątyni „przy śpiewie i grze na cytrach, harfach i cymbałach” dokonano poświęcenia ołtarza (1 Mch 4,54). Osiem dni trwały święta, po czym Izraelici „pełni radości składali całopalenia, ofiary pojednania i uwielbienia... między ludem panowała bardzo wielka radość” (w. 56.58). Godnym uwagi jest fakt, że przy tej okazji, „Juda, jego bracia i całe zgromadzenie Izraela postanowili, iż uroczystość poświęcenia ołtarza będą z weselem i radością obchodzili z roku na rok” (w. 59). Radość jest jak gdyby nieodłącznym elementem owego święta. Potwierdza to tekst 2 Mch 10,6-7: „Z radością obchodzili przez osiem dni... śpiewali hymn na cześć Tego, który pozwolił im szczęśliwie oczyścić swoją świątynię”.

Święta koronacyjne, związane w jakimś stopniu z liturgią, odbywały się również w atmosferze radości. Autor 1 Sm 11,15 podaje, iż Izraelici „...obwołali Saula królem przed obliczem Jahwe i Gilgal. Tam też przed Jahwe złożyli ofiary biesiadne. Saul radował się bardzo wraz z całym ludem...”. Podczas koronacji Salomona „jedli i pili... przed Jahwe z wielką radością... namaścili go w imieniu Jahwe na władcę...” (1 Krn 29,22 por. 1 Krl 1,40).

W Psalterzu treść i forma wielu psalmów, w szczególności hymnów, zdaje się potwierdzać, iż w Izraelu obchodzono uroczystości w atmosferze entuzjazmu i radości (Ps 42,5; 100,2; 149).¹¹⁸ Przypominają one dzień który Jahwe uczynił, by się radować i cieszyć (Ps 118,2). Aktualne święta w rozumieniu autorów biblijnych są jedynie antycypacją wielkich a zarazem pełnych wesela uroczystości w czasach ostatecznych (por. Iz 66,5; Ba 4,22; Ps 45,8-9). Prorok Zachariasz zapowiada, iż u kresu dziejów nastanie „radość, wesele i święto” (8,19 por. Ap 19,1-7).

W Hymnach Psalterza, oprócz świąt religijnych, istotnym motywem radości jest świątynia, miejsce kultu i spotkania z Bogiem. Izraelici wierzyli od najdawniejszych czasów, że Bóg chociaż mieszka w niebie, to jednak przebywa w świątyni, która jest kopią tronu niebieskiego (Ps 76,3 por. Iz 6,1). Konsekwencją obecności Boga w poświęconym miejscu (por. Ps 93,5; 1 Krl 8,16.19) jest Jego kontakt z człowiekiem, którego wspiera w codziennych potrzebach.¹¹⁹ W takim ujęciu zrozumiąły był

¹¹⁸ Por. J. Valvekens, *Freude*, w: H. Haag, *Bibel Lexikon*, Leipzig 1969, s. 494. Trudną, a czasami niemożliwą rzeczą, jest ustalić, które pieśni śpiewano podczas poszczególnych świąt (por. Ps 150). Zdaniem S. Łacha, nie ma jednak wątpliwości, że hymny, utwory o charakterze wybitnie radosnym uświetniały izraelskie uroczystości; por. S. Łach, *Hymny i dziękczynienia w Psalterzu*, art. cyt., s. 167-168.

¹¹⁹ Por. S. Grzybek, *Świątynia znakiem obecności Bożej*, RBL 35 (1982), s. 246-247.

przepis prawa możeszowego odnośnie do pielgrzymek; każdy Izraelita, trzy razy w roku, był zobowiązany przyjść do świątyni na spotkanie z Bogiem (Wj 23,17; 34,23; Pwt 16,16).¹²⁰ Czynił to bardzo chętnie, a nawet jak to wynika z Ps 122,1 z radości:

„... Uradowałem się, gdy mi powiedziano:
Pójdziemy do domu Jahwe”.

Pielgrzymka, dostarczając głębokich przeżyć religijnych, zajmowała ważne miejsce w życiu Izraela. Niemożliwość jej odbycia (np. w czasie niewoli) była powodem smutku i pobudką do rzetelnego wspominania:

„Gdy wspominam... rozrzewnia się dusza moja we mnie, -
ponieważ wstępowałem do przedziwnego namiotu,
do domu Bożego,
wśród głosów radości i dziękczynienia
w świątecznym orszaku” (Ps 42,5 por. Ps 100,2.4).

W czasie pielgrzymek śpiewano różne psalmy, wśród nich także pieśni o Syjonie, wysławiające sanktuarium w Jerozolimie.¹²¹ Należy zaznaczyć, że temat pielgrzymki stanowił ważny element w nauce o eschatologii u proroków; dzień zbawienia był pod znakiem pielgrzymki ludu izraelskiego i innych narodów ostatecznie pojednanych i zjednoczonych (Iz 2,2-3; Mi 7,12; Za 14,16-17). Nie brak przy tym akcentów radosnych, czego przykładem może być wypowiedź Izajasza: „Pieśni mieć będziecie, jak przy obchodzie nocnej uroczystości, i radość serca, jak u tego, co idzie przy dźwięku fletu, zdążając na górę Jahwe, ku skale Izraela” (30,29). We wzmiankowanym już tekście Za 8,19-22 mesjański pochód ludów i narodów jest motywem radości i wesela (por. Iz 56,6-7; 60,10-11; Ap 21,24-26).

Hymn dziękczynny Tobiasza, utwór zbliżony w swej formie i treści do hymnów Psalterza,¹²² zawiera zachętę do pochwały i radości, której źródłem jest przyszła pielgrzymka do świętego Miasta:

„Wysławiaj Jahwe godnie
i chwal Króla wieków.
Oby rozradował się w tobie¹²³ pojmany...
Liczne narody przyjdą do ciebie z daleka
i mieszkańcy wszystkich krańców ziemi...” (13,12-13 por. w. 10).

Nie mniej niż pielgrzymka rozumiana szeroko, jako wędrówka wierzących do uświęconego miejsca, obecnie i w przyszłości, wiele radości

¹²⁰ Por. 1 Krl 8,2.65; 12,27.32; 2 Sm 6; Am 5,5; Ne 8,14; Ps 24,3; 2 Mch 12,31-32. Przed reformą Jozajasza w Izraelu istniało wiele ośrodków pielgrzymkowych (por 2 Krl 23; 2 Krn 35); por. A. George, *Pielgrzymka*, STB, s. 661.

¹²¹ Por. T. Brzegowy, *Doroczne święta pielgrzymkowe Izraela*, RBL 36 (1983), s. 114.

¹²² Por. S. Grzybek, PST, VI, *Księga Tobiasza*, Poznań 1963, s. 130; por. wyrażenie „Alleluja” Tb 13,18 i pierwsze wiersze Ps 111; 114; 116-118; 135-136 oraz pierwsze i ostatnie Ps 146-150.

¹²³ Tj. w Jerozolimie (por. w. 14.17).

pobożnemu Izraelicie przysparzała sama świątynia.¹²⁴ Przyjmował w niej postawę modlitewną, zwłaszcza uwielbienia i wdzięczności. W hymnie 48 psalmista będąc w radosnym nastroju (w. 1.12) stwierdza:

„O Boże, rozważam Twoją łaskawość
we wnętrzu Twojej świątyni.
Jak imię Tve, Boże, tak i chwała Twoja
sięga po krańce ziemi...” (w. 10-11).

Pelen muzyki, radosnego śpiewu i tańca, psalm 150, rozpoczyna się wezwaniem: „Alleluja. Chwalcie Boga w Jego świątyni”. W Ps 84, gdzie zasadniczym źródłem radości jest dom Boży (w. 3.5) autor natchniony w następujących słowach ukazuje stan szczęścia mieszkańca świątyni:

„Jak miłe są przybytki Twoje
Jahwe Zastępów...
Nawet wróbel dom swój znajduje
i jaskółka gniazdo,
gdzie złoży swe pisklęta...
Szczęśliwi, którzy mieszkają w domu Twoim...
Szczęśliwi, których moc jest w Tobie...” (w. 2-6).

W dalszej części utworu psalmista dodaje:

„Zaiste jeden dzień w przybytkach Twoich,
lepszy jest niż innych tysiące” (w. 10).

Zgodnie z Ps 46 Bóg Jakuba, ucieczka, moc i obrona (w. 2-4), przebywa we wnętrzu świątyni (w. 6) co raduje i cieszy (w. 5.9). W Ps 100 świądomość obecności Bożej w świątyni (por. w. 1-4) jest również powodem radości wiernych Jahwe. Brak świątyni w czasach niewoli był powodem smutku i tęsknoty:

„Jak łania pragnie wody ze strumienia,
tak dusza moja pragnie Ciebie Boże.
Dusza moja pragnie Boga, Boga żywego:
kiedyż więc przyjdę i ujrzę oblicze Boże?
Izy stały się dla mnie chlebem
we dnie i w nocy...” (Ps 42,2-4 por. Ps 42,2-3; 84,3).

Tęsknotę za Bogiem i świątynią, w której znajdowała się Arka Przymierza — przedmiot dumy i radości Izraela (por. 1 Sm 4,5; 1 Krn 15, 16.25), wyraża także autor Ps 63:

„Boże, Ty Boże mój Ciebie szukam,
za Tobą tęskni moje ciało,
jak ziemia zeschnęła, spragniona, bez wody.
Tak wyglądałem Ciebie w świątyni,
by ujrzeć moc Twoją i chwałę” (w. 2-4).¹²⁵

¹²⁴ Por. A. Klawaek, *Tęsknota za świątynią*, RBL 8 (1955), s. 173-184.

¹²⁵ Por. Ps 74,7.21; 84,3; Jl 1,16. Toczą się dyskusje co do gatunku literackiego i czasu powstania Ps 63; por. G. Rava si, III, s. 266-269.

W psalmie 30, napisanym z racji uroczystości poświęcenia świątyni (por. w. 1), poeta zachęca „miłujących Boga” do pochwalnego śpiewu (w. 5). Wyraża przy tym osobiste uczucia:

„Biadania moje zamieniłeś mi w taniec,
rozwiązałeś mój wór (pokutny) i przepasałeś
mnie radością” (w. 12 por. w. 6).

Kontakt ze świątynią, jak słusznie zauważa S. Grzybek,¹²⁶ poprzez tajemniczość i świętość Boga działał pozytywnie na człowieka. Zwykle po modlitwie w świątyni pobożny Izraelita z radością wracał do siebie, utwierdzony w wierze i świadomości, że Bóg jest z nim i że wiernemu czcicielowi nigdy zginąć nie dozwoli.

Ze świątynią w ścisłym związku pozostawał ołtarz, który podobnie jak sama świątynia był znakiem obecności Bożej.¹²⁷ Ołtarz wzbudzał szacunek, cześć i miłość w sercu każdego wyznawcy, który przychodził do niego ze swoją ofiarą.¹²⁸ Wspomnianym uczuciom towarzyszyła zaś, jak to wskazuje Ps 43 głęboka radość:

„I przystąpię do ołtarza Bożego,
do Boga, który jest moim weselem.
Radośnie będę Cię chwalił przy wtórze harfy,
Boże, mój Boże” (w. 4 por. w. 1-2.5).

We wzmiankowanym już tekście hymnu 84,4 ołtarz wydaje się być również szczegółowym motywem radości, czego dowodem są zastosowane w bliskim kontekście (w. 2.5) terminy szczęścia, pochwały i wesela.¹²⁹ Ofiara świątynna podobnie jak sam ołtarz była źródłem duchowej radości.¹³⁰ W ufnościowej modlitwie Ps 27 natchniony poeta deklaruje gotowość swej służby:

„... złoży w Jego przybytku ofiary radości,
zaśpiewam i zagram dla Jahwe” (w. 6 por. Ps 51,21).

W Ps 54,8 inny psalmista podkreśla dobrowolność swej ofiary:

„Będę Ci chętnie składać ofiarę,
z radością sławić Twe imię...”.

W części hymnicznej Ps 107 zawarta jest zachęta pod adresem ludzi uciskanych i zarazem prawych (por. w. 39.42):

¹²⁶ Por. S. Grzybek, *Świątynia znakiem obecności Boga*, art. cyt., s. 247.

¹²⁷ Por. D. Sesboué *Ołtarz*, STB, s. 631. Rozróżnia się dwa ołtarze: „kadzenia” — znajdował się wewnątrz świątyni i „całopalenia”, który znajdował się na dziedzińcu świątyni; por. A. Pacios, *Altare*, EndB I, s. 242-246.

¹²⁸ Por. Z. Mońka, *Znaczenie religijne ołtarza u Izraelitów*, RBL 21 (1968), s. 205; H. Volk *Freude*, w: *Handbuch Theologischer Grundbegriffe*, Hg. H. Fries, I, München 1962, s. 415-416.

¹²⁹ Występują tu m.in. czasowniki: 'asar, halal, ranan.

¹³⁰ Na temat klasyfikacji ofiar w Starym Testamencie por.: S. Łach, *Polska terminologia na oznaczenie hebrajskich nazw ofiar*, RTK 17 (1970), z. 1, s. 5-11.

„Niech składają ofiary dziękczynne,
niech głoszą z radością Jego dzieła” (w. 22).¹³¹

Poza Psalterzem inne teksty Starego Testamentu świadczą o tym, że ofiary składano z radością.¹³² Zgodnie z Kpł 9,24, gdy „ogień wyszedł od Jahwe i strawił ofiarę całopalną... cały lud krzyknął z radości... (por. 2 Krn 23,18). Tekst Pwt 26,10-11 zawiera znamienne pouczenie odnośnie do składania ofiary pierwocin: „... położysz ją przed Jahwe, Bogiem Twoim. Oddasz pokłon Jahwe, Bogu Twemu i będziesz cieszył się razem z lewitą i obcym, który jest u ciebie...”. O bliżej nieokreślonych ofiarach, składanych w atmosferze radości, traktuje autor Ne 12,43. Prorok wygnania, Jeremiasz, zapowiadając odnowę zburzonej Jerozolimy, przedstawia w swej wizji między innymi następujący obraz: „głos radości i głos wesela... głos tych, co mówią, składając ofiary dziękczynne w domu Jahwe: Wychwalajmy Jahwe Zastępów, bo dobry Jahwe; bo na wieki Jego łaskawość...” (33,11).¹³³ W 1 Krn 29,1-10, gdzie jest mowa o drogocennych przedmiotach i pieniądzach składanych na rzecz świątyni, istnieje wzmianka, że „lud radował się ze swych ofiar dobrowolnych... król Dawid także radował się niezmiernie...” (w. 9). Z powodu pokusy przywiązywania zbyt dużej wagi do obrzędu przy równoczesnym zaniedbaniu treści znaku ofiary, autorzy biblijni, w tym także psalmiści, akcentują potrzebę składania ofiar duchowych, które budzą głęboką radość. W ten sposób podkreślają prymat pobożności wewnętrznej nad pobożnością czysto zewnętrzną opartą tylko na obrzędach.¹³⁴ Przykładem nowego spojrzenia na istotę ofiary może być Ps 51,18-19:

„Ty się bowiem nie radujesz ofiarą
i nie chcesz całopaleń choćbym je dawał.
Moją ofiarą, Boże, duch skruszony,
nie gardzisz, Boże, sercem pokornym
i skruszonym”.¹³⁵

Podobną myśl, iż ofiary duchowe są wyższe od ofiar materialnych i są źródłem radości, zawiera Ps 40,7-9:

„Nie chciałeś ofiary krwawej ani darów,
lecz otwarłeś mi uszy;
całopalenia i żertwy za grzech nie żądałeś.
Wtedy powiedziałem: Oto przychodzę...
Jest moją radością, mój Boże, czynić Twoją wolę...”.

¹³¹ BT⁴ traktuje Ps 107 jako „hymn dziękczynny z zakończeniem dydaktycznym” (w. 33-43); por. s. 671.

¹³² Por. J. Médard, *Joie*, w: A. Westphal, *Dictionnaire encyclopédique de la Bible*, I, Walence 1965, s. 672-673.

¹³³ Godnym uwagi jest fakt, że cytowana wypowiedź prorocka ma wyraźne odniesienie do hymnu 136,1 (por. Ps 72,18; 86,10). W obu wypadkach jawi się element radoszej pochwały w kontekście dobroci i łaskawości Bożej.

¹³⁴ Por. Ch. Hauret, *Ofiara*, STB, s. 612.

¹³⁵ Kontekst psalmu (por. w. 21) wskazuje, że psalmista nie odrzuca ofiar materialnych. Zaprzecza tylko, jakoby ofiary same przez się były w stanie coś dodać Bogu lub skutecznie wpłynąć na Niego; por. BT⁴, przypis do Ps 50,13.

Ofiara wewnętrzna nie jest więc czymś zastępczym, lecz stanowi istotny element pobożności (por. 1 Sm 15,22; Prz 21,3-27).¹⁸⁶

Ofiarom, różnego typu, towarzyszyły niejednokrotnie uczty ofiarne, w czasie których śpiewano radosne pieśni, w tym także psalmy.¹⁸⁷ Wśród praw i nakazów Kodeksu Deuteronomicznego (Pwt 12-26), już w części wstępnej, po określeniu miejsca kultu i wyliczeniu form składanych ofiar (12,5-6 por. 12,11-12), zawarty jest nakaz: „Tam też wobec Jahwe Boga waszego, ucztować będziecie wy ze swymi rodzicami, cieszyć się całym waszym dobytkiem...” (12,8). Nieco dalej w tekście nakaz ów chociaż w odmiennej formie, zostaje powtórzony:¹⁸⁸ „Tylko przed Jahwe, twoim Bogiem, będziesz je (tj. ofiary — por. w. 17) spożywał na miejscu, które wybierze Jahwe... Przed Bogiem będziesz radował się ze wszystkiego, co twoja ręka osiągnie” (w. 18). Nakaz uczty ofiarnej i związanej z nią radości ma miejsce jeszcze w Pwt 14,23.26 i poza Kodeksem w Pwt 27,7 (por. Lb 10,10). Z 1 Krn 29,21-22 i 2 Krn 30,21-26 wynika, że Izraelici skrupulatnie przestrzegali polecenia Jahwe odnośnie do miejsca i sposobu sprawowania kultowych posiłków. Obrazem uczty posłużył się autor Księgi Przysłów po to, żeby przedstawić radość, jaką przynosi uczta Mądrości (Prz 9,1-6).

Chociaż w Hymnach Psalterza poza nielicznymi aluzjami brak jest bezpośredniej wzmianki nawiązującej do uczty ofiarnej, wydaje się, że psalmiści mają ją na uwadze.¹⁸⁹ Przybiera ona jednak nieco inny charakter, bardziej duchowy. Obchody z recytacjami, radosnym śpiewem lub tańcami biorą górę nad materialnością sakralnych posiłków. Uczta święta jest ta, na którą gromadzi się cały naród na modlitwę, wspominając dobrodziejstwa Jahwe; dziękując Bogu za wszystko co wyświadczył. Takie rozumienie uczty pod względem teologicznym byłoby bardziej głębokie i bardziej zbieżne z sensem uczty nowotestamentalnej.

U proroków uczta ofiarna, źródło radości i euforii duchowej, wynik łączności współbiesiadujących ze sobą oraz między nimi a Bogiem, przybiera zabarwienie mesjańskie.¹⁴⁰ Izajasz zapowiada, że „Jahwe Zastępów przygotowuje dla wszystkich ludów na tej górze (tj. na Syjonie) ucztę z tłustego mięsa, z najpożywniejszego mięsa, z najwyborniejszych win. Zedrze On na tej górze zasłonę zapuszczoną na twarz wszystkich ludów i całun, który okrywał wszystkie narody; raz na zawsze zniszczy śmierć. Wtedy Jahwe otrze łzy z każdego oblicza... I powiedzą w owym dniu: Oto nasz Bóg... cieszymy się i radujmy...” (25,6-9). Pod koniec Księgi, gdy przewija się wielokrotnie wątek radości (por. Iz 60,15; 61,3.10; 66,13-14), Trito-Izajasz wraz z formułą „To mówi Jahwe” przybliża czasy zbawienia: „Oto moi słudzy jeść będą... Oto moi słudzy pić będą... Oto moi słudzy weselić się będą... Oto moi słudzy śpiewać będą...” (65,13-14 por. Ml 1,11; Ap 19,7.9).

W Nowym Przymierzu źródłem pełnej, autentycznej radości staje się uczta Chrystusa — Eucharystia. Pierwsza gmina chrześcijańska była

¹⁸⁶ Por. jeszcze Am 5,24-25; Oz 6,6; Mi 6,8; Iz 43,23-24; Dn 3,38-40; Syr 35, 1-10; 1 Krn 29,17.

¹⁸⁷ Por. O. Skrzypczak, *Banchetto*, EndB, I, s. 1073; por. Pwt 16,13-14; Am 6,1-6; Ps 68,4; Iz 5,13.

¹⁸⁸ Zapewne dla podkreślenia znaczenia uczty ofiarnej.

¹⁸⁹ Por. Ps 33,19; 145,15; 149,5; M. Ammermann, dz. cyt., s. 36-38.42; P. Daquino, art. cyt., s. 651.

¹⁴⁰ Por. O. Skrzypczak, art. cyt., s. 1073; Za 8,12.19; por. J. Dheilley, *Joie*, w: *Dictionnaire biblique*, Tournai 1964, s. 599-600.

przekonana, że przeżywa na nowo, we wspólnocie braterskiej ze zmarłym Jezusem Ostatnią Wieczerzę (Dz 1,4; 2,42 por. 1 Kor 10, 17). Wierni „codziennie trwali jednomyślnie w świątyni, a łamiąc chleb po domach, przyjmowali posiłek z radością i prostotą serca” (Dz 2,46 por. 1 Kor 11,23-27). Podobną radość winien przeżywać każdy chrześcijanin przy stole eucharystycznym.¹⁴¹

Reasumując to, co zostało powiedziane odnośnie do motywu kultowego radości w Hymnach Psalterza, trzeba stwierdzić, że jest nim zasadniczo Bóg wysławiany podczas obrzędów i praktyk religijnych, pieśniami, muzyką a niekiedy liturgicznym tańcem. Radosna służba Bogu w oddawaniu Mu czci i chwały, ma miejsce w różnych okolicznościach i sytuacjach życiowych Izraela. Święta religijne a zarazem narodowe, takie jak Przaśników, Paschy, Namiotów, Tygodni, nowiu księżycy, Purim i innych uroczystości natury okazjonalnej wskazują nie tylko na „środowisko życiowe” wielu psalmów, w tym również hymnów,¹⁴² ale także, iż święta te odbywały się w atmosferze szczęścia i wesela. Wiele radości religijnej dostarczały pielgrzymki do miejsc uświęconych, głównie do świątyni jerozolimskiej. Również sama świątynia szczególne miejsce kultu i spotkania z Bogiem, była źródłem radości niepodzielnej. Wreszcie ołtarz i związane z nim ofiary i uczty ofiarne — antycypacja Eucharystii — były powodem radości Narodu Wybranego.

WNIOSKI OGÓLNE

Klasyfikując teksty biblijne pod kątem religijnej radości i wskazując no doktrynalne podłoże motywów radości w Hymnach Psalterza, można wyróżnić motywację ogólną i motywy szczegółowe.

W Starym Testamencie a zwłaszcza w Psalmach istnieje szereg tekstów, gdzie autorzy natchnieni wyrażają radość z faktu istnienia Boga, nie podając szczegółowego uzasadnienia. Radość ta jest owocem wiary w Boga i stanowi istotny element wysławiania. Wiara człowieka Starego Przymierza w świetle przytoczonych tekstów, wyraża się w radosnym szukaniu, poznaniu i akceptacji Najwyższego. Jahwe — Bóg jedyny, potężny, transcendentny, wieczny, święty oraz objawiający swe imię jest istotnym powodem radości Izraela. Posłuszeństwo, bojaźń, zaufanie i nadzieja na przyszłe, trwałe zjednoczenie z Bogiem wiąże się z radością. Wiara religijna urzeczywistnia się poprzez dobre czyny, które w ludziach uczciwych i sprawiedliwych budzą stan autentycznego szczęścia. Grzesznik jest pozbawiony pozytywnej radości. Moralnie złe czyny są źródłem jedynie radości przewrotnej, która ma charakter nietrwały i przemijający. Przeciwnie, człowiek świętego, cechuje nieustanny optymizm i prawdziwie radosne usposobienie.

Z przeprowadzonych analiz wynika, że sławienie Boga radością, w różnych okolicznościach życiowych, nawet w ucisku i cierpieniu, jest obowiązkiem każdego wierzącego. Chociaż wychwalać Go może pojedynczy człowiek, to jednak najczęstszym podmiotem pochwały w hym-

¹⁴¹ Por. Paweł VI, *Adhortacja Apostolska „Gaudete in Domino”*, w: PPK 8 (1977) 1, s. 302; P. Curran, *Joy*, w: W. Donald, *New catholic encyclopedia*, VII, New York 1967, s. 1133.

¹⁴² Por. G. Ravasi, I, s. 24-25. 46-49; S. Łach, *Psalmy*, Wstęp — przekład z oryginału — komentarz liturgiczny niedzielno świąteczny, Poznań 1986, s. 40-41. 51-52.

nach jest wspólnota, która w różnej formie (śpiew, muzyka, taniec religijny) oddaje hołd swemu Panu.

Spośród motywów szczegółowych radości wyróżniono: motyw teologiczny, egzystencjalny i kultowy.

Motywem teologicznym jest Bóg Jahwe — Stwórca i Zbawca. Biblijna nauka o stworzeniu, w tym także nauka psalmistów, nie ma charakteru abstrakcyjnego. Stworzenie jest pojęciem religijnym, które domaga się określonych postaw i uczuć: podziwu, wdzięczności, podziękunki i radości. Również świadomość działalności zbawczej Boga implikuje postawę dziękczynną, uwielbienia, chwały i radości. Niektóre wypowiedzi psalmistów na temat nowego stworzenia czy też zbawienia w czasach przyszłych są zbieżne z nauką proroków o Mesjaszu niosącym światu radość i pokój. Autorzy psalmów, będąc nierazko pod wpływem myśli prorockiej, akcentują potrzebę radości duchowej, wewnętrznej, bardziej od radości czysto zewnętrznej świata i człowieka. Radość Izraela ze Stwórcy i Zbawcy w istocie jest radością z jedyne Boga, którego działanie można rozważać w różnych aspektach, pod różnym kątem.

Motywem egzystencjalnym radości w Hymnach Psalterza jest Bóg — Opiekun, którego Opatrzność wyraża się głównie w nadaniu i podtrzymywaniu życia, w nadaniu i przestrzeganiu Praw oraz w boskich rządach pełnych dobroci i łaskawości. Psalmiści chcą wyrazić radość z Opatrzności Jahwe używają różnych obrazów, najczęściej: Pasterza, Ojca i Króla. Szczególna troska Boga o człowieka, koronę wszelkich stworzeń, a także bezpośrednia reakcja psalmistów w postaci pochwały i radości jest w Hymnach czymś specyficznym i zasługującym na dalsze badania naukowe.

Motywem kultowym radości w Hymnach Księgi Psalmów jest Bóg wysławiany podczas obrzędów i praktyk religijnych. Wiele radości dostarczały izraelskie, doroczne i okazjonalne uroczystości a także pielgrzymki do miejsc świętych. Również świątynia, szczególne miejsce kultu, ołtarz i związane z nim ofiary, były istotnym powodem radości Narodu Wybranego.

Hymny Psalterza, na tle innych utworów Starego Testamentu, wyrażają apogeum radości natury religijnej.

Wyróżnione motywy radości łączy ten sam przedmiot pochwały — Bóg Jedyne, działający na wielorakie sposoby i miłujący człowieka. Radość przeżywana w przeszłości i teraźniejszości jest tylko niedoskonałym odbiciem pełnej radości czasów mesjańskich.

Religijna radość człowieka Starego Przymierza stanowi pozytywny przykład dla chrześcijanina czasów współczesnych.

Problem radości religijnej jest problemem żywotnym, ciągle aktualnym, gdyż dotyczy istotnej wartości jaką jest zbawienie.

KLASSIFIZIERUNG UND MOTIVE DER FREUDE IN DEN HYMNEN DES PSALTERS

Zusammenfassung

Die Hymnen besingen mit Freude Gottes Grosstaten und Eigenschaften im allgemeinen. Zwischen Glauben als theoretischer Anerkennung der Gotteswirklichkeit im Verheissungswort und der Freude an Jahwe's in den Lebensgütern erfahren Segen gibt es eine strenge Beziehung.

Die Freude an der Schöpfung, genauer in ihr am Schöpfer, begegnet einige Male in ganz engem Zusammenhang mit geschichtlichen Gedanken. Schöpfungsfreude ist im gewissen Sinn Heilsfreude. Freude an der Festigkeit und weisheitsvollen Ordnung der gesamten Schöpfung und ihrer Teile wird zum Anlass der Freude an Gottes Treue in seinen Verheissungen und an den sittlichen Bedingungen für die Vollendung der Heilsgeschichte.

Nicht selten begegnet man der Verbindung von Gottes Gerechtigkeit mit dem Jubel über Gottes Namen, Gottes Gnade, Treue und Huld.

Freude über genügende materielle Lebensgrundlage oder Reichtum spricht sich in den Psalmen, auch Hymnen, häufig aus. Die irdische Güterfreude soll man als religiös bezeichnen.

Die kultische Freude stellt einen mächtigen Antrieb dar zur Vertiefung und Verinnerlichung des religiösen Lebens. Anlass der Freude sind verschiedene gottesdienstliche Verrichtungen: Der Einzug der Prozession ins Heiligtum, Opfer und Opfermahle, der Umzug durchs Heiligtum, Siegesfeiern u.s.w.

Jede religiöse Freude ist in den Hymnen des Psalters, anthropologisch und theologisch gesehen, eine Ehre verwirklichenden Gott bezogen.